

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

САРАБУН Павло Петрович

**Фінансова грамотність населення у контексті
реалізації кредитної моделі фінансової поведінки/
Financial literacy of the population in the context of
implementing a credit-based model of financial behavior**

спеціальність: 015 039 – Професійна освіта
освітньо-професійна програма – Фінансова грамотність

Кваліфікаційна робота

Виконав студент групи ПОФГм-21
М. О. Пшонік

Науковий керівник:
д.е.н., професор, Т. О. Кізима

Кваліфікаційну роботу допущено до захисту:

" __ " _____ 2026 р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ - 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА КРЕДИТНОЇ МОДЕЛІ ФІНАНСОВОЇ ПОВЕДІНКИ.....	6
1.1. Фінансова грамотність населення: економічна сутність, складові та значення у формуванні фінансової поведінки.....	6
1.2. Кредитна модель фінансової поведінки населення та її поведінкові детермінанти.....	13
 РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ.....	21
2.1. Сучасний стан фінансової грамотності населення України.....	21
2.2. Аналіз кредитної поведінки населення на ринку банківських кредитів....	27
2.3. Вплив фінансової грамотності на прийняття кредитних рішень і боргову поведінку домогосподарств.....	36
 РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	42
 ВИСНОВКИ.....	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку фінансової системи, цифровізації економіки та зростання доступності фінансових послуг особливого значення набуває проблема формування належного рівня фінансової грамотності населення. Активне використання кредитних ресурсів домогосподарствами, поширення онлайн-кредитування, споживчих позик, мікрофінансових сервісів і банківських продуктів зумовлюють необхідність усвідомленого прийняття фінансових рішень населенням. Однак, недостатній рівень фінансової обізнаності, відсутність навичок управління особистими фінансами та низька культура кредитної поведінки часто призводять до надмірного боргового навантаження, фінансової нестабільності домогосподарств і зростання соціально-економічних ризиків.

Актуальність теми дослідження посилюється в умовах економічної нестабільності, інфляційних процесів, воєнних викликів та трансформації фінансового ринку України. У таких умовах фінансова грамотність населення стає не лише індивідуальною компетентністю, а й важливим чинником фінансової безпеки держави, розвитку фінансового сектору та забезпечення соціально-економічної стійкості суспільства. Особливого значення набуває дослідження кредитної моделі фінансової поведінки, яка характеризується активним використанням позикових коштів для задоволення поточних потреб населення та формування споживчої поведінки.

Сучасна кредитна модель фінансової поведінки формується під впливом не лише економічних чинників, а й поведінкових, психологічних та соціальних детермінант. Фінансові рішення населення часто приймаються під впливом реклами, емоційних реакцій, когнітивних викривлень, соціальних установок і низького рівня фінансової відповідальності. У результаті поширюються практики імпульсивного кредитування, використання високоризикових фінансових продуктів та накопичення проблемної заборгованості. Саме тому дослідження взаємозв'язку між фінансовою грамотністю населення та

реалізацією кредитної моделі фінансової поведінки є важливим напрямом сучасних наукових досліджень.

Проблематику фінансової грамотності населення, фінансової поведінки домогосподарств, кредитних відносин і поведінкових аспектів прийняття фінансових рішень досліджували як зарубіжні, так і українські науковці, зокрема: А. Лусарді, О. Мітчелл, Р. Талер, Д. Канеман, Р. Шиллер, М. Бедзіль, М. Геєнко, С. Качула, О. Кириленко, Т. Кізима, О. Комарова, О. Косточка, Л. Лисяк, І. Сидор, А. Сидорчук, Т. Терещенко, С. Юрій та інші. Незважаючи на значний науковий доробок, питання впливу фінансової грамотності на формування відповідальної кредитної поведінки населення в умовах сучасних економічних трансформацій потребують подальшого дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження теоретичних і практичних аспектів фінансової грамотності населення у контексті реалізації кредитної моделі фінансової поведінки та обґрунтування напрямів удосконалення механізмів формування відповідальної кредитної поведінки населення. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання:

- дослідити економічну сутність фінансової грамотності населення та її роль у формуванні фінансової поведінки;
- охарактеризувати кредитну модель фінансової поведінки та її поведінкові детермінанти;
- проаналізувати сучасний стан фінансової грамотності населення України;
- оцінити тенденції розвитку кредитної активності населення та споживчого кредитування;
- визначити вплив фінансової грамотності на прийняття кредитних рішень домогосподарствами;
- обґрунтувати напрями підвищення фінансової грамотності населення та вдосконалення кредитної поведінки.

Об'єктом дослідження є процес формування фінансової грамотності населення та реалізації кредитної моделі фінансової поведінки.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні аспекти впливу фінансової грамотності на кредитну поведінку населення.

У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема: методи аналізу і синтезу, логічного узагальнення, статистичного аналізу, порівняння, системного підходу, графічного та табличного методів, а також методи поведінкової економіки для дослідження особливостей прийняття фінансових рішень населенням.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України, статистичні матеріали НБУ, Національної комісії з цінних паперів і фондового ринку, аналітичні звіти міжнародних організацій, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, а також матеріали періодичних видань і мережі Інтернет.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання запропонованих рекомендацій для підвищення рівня фінансової грамотності населення, формування відповідальної кредитної поведінки домогосподарств, удосконалення державної політики у сфері фінансової освіти та забезпечення фінансової стабільності населення.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення кваліфікаційної роботи знайшли своє відображення у публікаціях авторів на тему: «Кредитна модель фінансової поведінки населення та її поведінкові детермінанти» та «Сучасний стан фінансової грамотності населення України», розміщених у збірниках наукових праць кафедри фінансів ім. С. І. Юрія за результатами науково-практичних конференцій.

Кваліфікаційна робота викладена на 59 сторінках машинописного тексту, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, містить 9 таблиць і 4 рисунки, у списку використаних джерел нараховується 56 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ТА КРЕДИТНОЇ МОДЕЛІ ФІНАНСОВОЇ ПОВЕДІНКИ

1.1. Фінансова грамотність населення: економічна сутність, складові та значення у формуванні фінансової поведінки

У сучасних умовах трансформації фінансової системи, цифровізації економічних процесів та розширення спектра фінансових послуг фінансова грамотність населення набуває особливого значення як важлива передумова забезпечення фінансової стабільності домогосподарств і розвитку національної економіки. Від рівня фінансової грамотності залежить здатність населення приймати раціональні фінансові рішення, ефективно управляти власними доходами та витратами, оцінювати ризики фінансових операцій, формувати заощадження й уникати надмірного боргового навантаження.

Зростання ролі фінансової грамотності пов'язане із ускладненням фінансових відносин та активним поширенням банківських, кредитних, страхових, інвестиційних і цифрових фінансових продуктів. Сучасний споживач фінансових послуг постійно стикається з необхідністю вибору між різними фінансовими інструментами, що потребує наявності відповідних знань, навичок і компетентностей. Проте, недостатній рівень фінансової грамотності населення створює передумови для прийняття помилкових фінансових рішень, зростання проблемної заборгованості, фінансового шахрайства та соціально-економічної вразливості населення.

У сучасній економічній науці поняття фінансової грамотності є предметом активної наукової дискусії, оскільки його зміст постійно трансформується під впливом розвитку фінансових ринків, цифровізації економіки та зміни поведінкових моделей населення. Вітчизняні та зарубіжні науковці по-різному трактують сутність фінансової грамотності, акцентуючи увагу на окремих її складових: знаннях, практичних навичках, поведінкових аспектах, фінансовій культурі чи здатності до прийняття ефективних фінансових рішень.

Представники зарубіжної наукової школи [3; 4; 5] переважно розглядають фінансову грамотність крізь призму раціональної фінансової поведінки та здатності людини забезпечувати власний фінансовий добробут. Одними з найвідоміших дослідників у цій сфері є А. Лусарді та О. Мітчелл, які трактують фінансову грамотність як здатність людини обробляти економічну інформацію та приймати обґрунтовані рішення щодо фінансового планування, заощаджень, інвестування й пенсійного забезпечення [3; 4]. Науковці підкреслюють, що фінансова грамотність є ключовою умовою фінансової незалежності та довгострокової економічної безпеки населення.

Значний внесок у розвиток концепції фінансової грамотності зробила Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), яка визначає фінансову грамотність як сукупність знань, умінь, ставлень і моделей поведінки, необхідних для прийняття ефективних фінансових рішень та досягнення фінансового благополуччя [6]. У цьому підході фінансова грамотність розглядається не лише як теоретична обізнаність, а як практична здатність особи діяти у складному фінансовому середовищі. Водночас, частина зарубіжних дослідників акцентує увагу на поведінковій складовій фінансової грамотності. Зокрема, представники поведінкової економіки, серед яких Д. Канеман та Р. Талер, доводять, що фінансові рішення людини не завжди є раціональними [7; 13; 52]. Вони вважають, що навіть за наявності достатнього рівня фінансових знань особа може демонструвати неефективну фінансову поведінку через вплив емоцій, когнітивних викривлень, соціального тиску чи психологічних факторів [13; 52]. У цьому контексті фінансова грамотність розглядається ширше — як здатність контролювати власну фінансову поведінку та уникати поведінкових помилок.

Окремі зарубіжні науковці пов'язують фінансову грамотність із фінансовою компетентністю та фінансовою відповідальністю. Так, американський дослідник Р. Шиллер наголошує, що фінансова грамотність повинна формувати у населення критичне мислення щодо фінансових ринків, здатність оцінювати ризики та протидіяти інформаційним маніпуляціям [54]. На

його думку, сучасний фінансовий ринок характеризується високим рівнем інформаційної асиметрії, тому споживач фінансових послуг повинен володіти не лише базовими знаннями, а й аналітичними навичками.

Вітчизняна наукова школа також характеризується різноманітним підходом до трактування фінансової грамотності. Українські науковці переважно розглядають її як важливий елемент фінансової культури населення та чинник соціально-економічного розвитку держави. Так, С. Юрій та Т. Кізіма визначають фінансову грамотність як «сукупність світоглядних позицій, знань і практичних навичок громадян щодо ефективного управління особистими фінансами та прийняття відповідальних фінансових рішень» [55]. Дослідники наголошують на взаємозв'язку фінансової грамотності з фінансовою культурою та фінансовою поведінкою населення.

На думку О. Шаманської, фінансова грамотність є «необхідною умовою формування ефективної моделі фінансової поведінки населення в умовах розвитку ринкової економіки» [27]. Автор акцентує увагу на тому, що «недостатній рівень фінансової обізнаності населення посилює ризики надмірного кредитування, фінансового шахрайства та боргової залежності домогосподарств» [27].

С. Коваль та Ю. Мельничук розглядають фінансову грамотність через призму фінансового менеджменту домогосподарств. На їх думку, «фінансово грамотна особа повинна володіти навичками бюджетування, фінансового планування, оцінки ризиків та управління фінансовими ресурсами з метою забезпечення фінансової стійкості» [1].

Дискусійним у науковому середовищі залишається питання щодо співвідношення понять «фінансова грамотність», «фінансова культура», «фінансова компетентність» і «фінансова поведінка». Частина науковців вважає фінансову грамотність базовим елементом фінансової культури [1; 27; 55], інші — ототожнюють її з фінансовою компетентністю або трактують як передумову формування раціональної фінансової поведінки [7; 13; 52].

Однією з ключових дискусій є також питання про те, чи достатньо лише фінансових знань для забезпечення ефективної фінансової поведінки населення. Традиційна економічна школа виходила з припущення, що зростання рівня фінансової обізнаності автоматично сприятиме раціоналізації фінансових рішень. Проте сучасні поведінкові дослідження доводять, що між рівнем знань і реальною фінансовою поведінкою часто існує суттєвий розрив. Людина може володіти достатніми знаннями щодо управління фінансами, але водночас приймати нераціональні кредитні чи споживчі рішення під впливом психологічних факторів.

Саме тому сучасні підходи до розуміння фінансової грамотності дедалі частіше поєднують когнітивний, поведінковий та соціально-психологічний аспекти.

Фінансова грамотність розглядається не лише як система знань, а як «комплексна характеристика особи, що включає фінансові компетентності, поведінкові установки, здатність до самоконтролю та відповідальне ставлення до фінансових рішень» [16].

Узагальнюючи наукові підходи, можна зробити висновок, що фінансова грамотність населення є багатовимірною економічною категорією, яка поєднує фінансові знання, практичні навички, поведінкові установки та здатність особи приймати обґрунтовані фінансові рішення з метою забезпечення власного фінансового добробуту і мінімізації фінансових ризиків. Саме такий комплексний підхід найбільш повно відображає сучасний зміст фінансової грамотності в умовах розвитку кредитної моделі фінансової поведінки населення.

Економічна сутність фінансової грамотності проявляється у характеристиках та здатностях особи, представлених на рис. 1.1. Фінансова грамотність є складним багатокомпонентним явищем, яке включає низку взаємопов'язаних елементів. До «основних складових фінансової грамотності населення належать: фінансові знання, фінансові навички, фінансові установки, фінансова культура, фінансова поведінка, цифрова фінансова компетентність» [34].

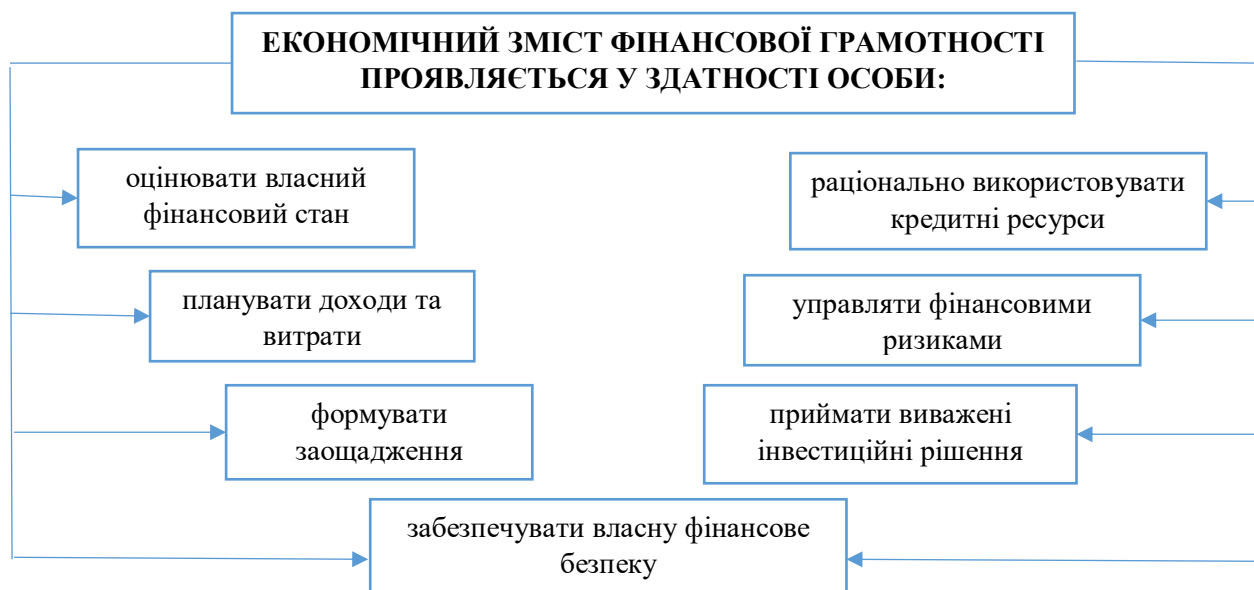

Рис. 1.1. Характеристики економічного змісту поняття «фінансова грамотність»

Примітка. Складено за даними [53]

Фінансові знання охоплюють розуміння базових фінансових категорій та механізмів функціонування фінансової системи. Населення повинно володіти інформацією щодо принципів кредитування, депозитних операцій, інфляційних процесів, процентних ставок, страхування, оподаткування та інвестування. Наявність базових фінансових знань дозволяє особі краще орієнтуватися на фінансовому ринку та оцінювати наслідки власних фінансових рішень.

Фінансові навички передбачають практичну здатність застосовувати набуті знання у процесі управління особистими фінансами. До таких навичок належать «ведення сімейного бюджету, фінансове планування, контроль витрат, оцінка кредитного навантаження, користування цифровими фінансовими сервісами та аналіз фінансової інформації» [42].

Важливим елементом фінансової грамотності є фінансові установки, які формують ставлення особи до грошей, заощаджень, споживання, кредитування та фінансових ризиків. Саме установки значною мірою визначають поведінкову модель людини у сфері фінансів. Наприклад, схильність до імпульсивного споживання або надмірного використання кредитних коштів часто

обумовлюється не стільки недостатністю знань, скільки поведінковими та психологічними чинниками.

Фінансова культура характеризує рівень відповідальності та усвідомленості населення у сфері фінансових відносин. Вона проявляється у дотриманні фінансової дисципліни, своєчасному виконанні кредитних зобов'язань, формуванні довгострокових фінансових цілей та готовності до управління ризиками.

Окремого значення в сучасних умовах набуває цифрова фінансова грамотність, що пов'язано зі стрімким розвитком фінансових технологій, онлайн-банкінгу, цифрових платежів та електронного кредитування. Використання цифрових фінансових сервісів потребує від населення не лише технічних навичок, а й розуміння питань кібербезпеки, захисту персональних даних та оцінки ризиків онлайн-фінансових операцій.

Фінансова грамотність безпосередньо впливає на формування фінансової поведінки населення. Фінансова поведінка є «системою дій та рішень особи щодо формування, розподілу та використання фінансових ресурсів. Вона охоплює споживчу, заощаджувальну, інвестиційну, страхову та кредитну поведінку» [44].

У класичній економічній теорії фінансова поведінка розглядалась як раціональна, тобто така, що базується на максимізації вигоди та мінімізації ризиків. Проте сучасні поведінкові концепції доводять, що фінансові рішення населення часто приймаються під впливом емоцій, когнітивних викривлень, соціальних стереотипів та інформаційної асиметрії. Саме тому навіть за наявності певного рівня фінансових знань особа може демонструвати нераціональну фінансову поведінку. Серед найбільш поширених поведінкових факторів, що впливають на фінансову поведінку населення, можна виділити:

- ефект надмірної впевненості;
- короткострокову орієнтацію у прийнятті рішень;
- схильність до імпульсивного споживання;
- недооцінку фінансових ризиків;

- вплив соціального середовища та реклами;
- психологічну залежність від кредитних ресурсів.

Низький рівень фінансової грамотності посилює негативний вплив зазначених факторів та сприяє формуванню ризикової фінансової поведінки. Особливо це проявляється у сфері кредитування, де населення часто не оцінює реальну вартість кредитів, не враховує довгострокових фінансових наслідків та приймає рішення під впливом швидкого доступу до позикових коштів. Високий рівень фінансової грамотності сприяє «формуванню відповідальної фінансової поведінки, що проявляється у здатності планувати витрати, створювати фінансові резерви, уникати надмірної кредитної залежності та забезпечувати фінансову стійкість домогосподарств» [46]. Фінансово грамотне населення більш схильне до заощаджень, довгострокового фінансового планування та раціонального використання кредитних ресурсів.

На макроекономічному рівні фінансова грамотність населення позитивно впливає на стабільність фінансової системи держави, розвиток фінансового ринку, зростання інвестиційної активності та зниження рівня соціально-економічних ризиків. Високий рівень фінансової культури населення сприяє зміцненню довіри до фінансових установ, розвитку безготівкових розрахунків та підвищенню ефективності монетарної політики держави.

Для України проблема підвищення фінансової грамотності населення є особливо актуальною в умовах економічної нестабільності, інфляційних процесів, воєнних викликів та швидкої цифровізації фінансового сектору. Значна частина населення залишається фінансово вразливою через недостатній рівень знань щодо управління особистими фінансами, кредитування та фінансових ризиків. Тому формування ефективної системи фінансової освіти та розвитку фінансової культури населення повинно стати одним із пріоритетних напрямів державної соціально-економічної політики.

1.2. Кредитна модель фінансової поведінки населення та її поведінкові детермінанти

У сучасних умовах розвитку фінансового ринку кредитування стало одним із ключових інструментів забезпечення споживчих потреб населення. Активне поширення банківських кредитів, мікрофінансових позик, кредитних карток, розстрочок та онлайн-кредитування сприяло формуванню кредитної моделі фінансової поведінки населення, за якої використання позикових коштів стає звичною практикою задоволення поточних потреб і підтримання бажаного рівня споживання.

Кредитна модель фінансової поведінки представляє собою систему економічних рішень та поведінкових установок населення, пов'язаних із залученням, використанням та обслуговуванням кредитних ресурсів. Вона характеризує ставлення населення до боргу, рівень схильності до кредитування, мотивацію використання позикових коштів та особливості управління кредитними зобов'язаннями.

У класичному економічному підході кредитна поведінка населення розглядається як «раціональна реакція на потребу перерозподілу фінансових ресурсів у часі» [17]. Передбачається, що домогосподарства приймають кредитні рішення на основі аналізу доходів, витрат, вартості кредиту, рівня ризику та власної платоспроможності. За таких умов кредит виконує функцію інструменту підтримки споживання, інвестування у житло, освіту, розвиток людського капіталу чи забезпечення фінансової стабільності. Проте сучасна практика свідчить, що кредитна поведінка населення часто виходить за межі раціональної моделі. У багатьох випадках рішення щодо залучення кредитних ресурсів формуються під впливом психологічних, соціальних та поведінкових факторів, що обумовлює необхідність дослідження кредитної моделі фінансової поведінки крізь призму поведінкової економіки.

Формування кредитної моделі фінансової поведінки населення значною мірою пов'язане зі зміною соціально-економічних умов розвитку суспільства.

Поширення культури споживання, цифровізація фінансових послуг, доступність швидких кредитів та агресивний маркетинг фінансових установ сприяють зростанню кредитної активності населення. У сучасній економіці кредит дедалі частіше використовується не лише для фінансування стратегічно важливих витрат, а й для задоволення поточних споживчих потреб.

Основними «ознаками кредитної моделі фінансової поведінки населення є:

- висока залежність домогосподарств від позикових ресурсів;
- поширення споживчого кредитування;
- орієнтація на поточне споживання замість довгострокових заощаджень;
- зростання використання цифрових кредитних сервісів;
- підвищення боргового навантаження населення;
- психологічна адаптація до постійної наявності кредитних зобов'язань» [14].

Кредитна модель фінансової поведінки має як позитивні, так і негативні наслідки для економіки та домогосподарств. З одного боку, кредитування сприяє активізації споживчого попиту, розвитку підприємництва, підвищенню якості життя населення та стимулюванню економічного зростання. З іншого боку, надмірна кредитна залежність може призводити до фінансової нестабільності домогосподарств, зростання проблемної заборгованості, погіршення платоспроможності населення та посилення соціальних ризиків.

Особливо небезпечним є формування так званої «боргової пастки», коли значна частина доходів населення спрямовується на обслуговування кредитів, а нові позики використовуються для погашення попередніх боргів. Така ситуація часто виникає в умовах низького рівня фінансової грамотності населення та недостатнього усвідомлення довгострокових наслідків кредитних рішень.

У сучасній економічній науці дедалі більшого значення набуває поведінковий підхід до аналізу кредитної поведінки населення. Представники поведінкової економіки доводять, що «фінансові рішення людини не є абсолютно раціональними та часто формуються під впливом емоцій, когнітивних викривлень і соціально-психологічних факторів» [47]. Поведінкові

детермінанти кредитної моделі фінансової поведінки являють собою «систему психологічних, соціальних та емоційних чинників, які впливають на процес прийняття кредитних рішень населенням» [51]. Саме вони значною мірою визначають схильність особи до запозичень, ставлення до боргу та модель фінансової поведінки загалом.

Однією з ключових поведінкових детермінант є ефект надмірної впевненості. Люди часто переоцінюють власні фінансові можливості та недооцінюють ризики майбутнього погіршення матеріального становища. У результаті населення може брати на себе надмірні кредитні зобов'язання, розраховуючи на стабільність доходів або майбутнє зростання фінансових можливостей. Важливим поведінковим фактором є також короткострокова орієнтація у прийнятті фінансових рішень. Більшість споживачів надають перевагу негайному задоволенню потреб над довгостроковими фінансовими вигодами. Саме тому кредит часто сприймається як можливість швидкого доступу до бажаного рівня споживання без урахування майбутнього боргового навантаження.

Суттєвий вплив на кредитну поведінку населення має ефект соціального наслідування. Люди часто орієнтуються на стиль життя та споживчі стандарти свого соціального оточення. Прагнення відповідати певному соціальному статусу стимулює використання кредитних ресурсів для придбання товарів і послуг, які перевищують реальні фінансові можливості домогосподарств.

Важливою поведінковою детермінантою є також фінансова необізнаність населення. «Недостатній рівень фінансової грамотності ускладнює оцінку реальної вартості кредиту, умов договору, процентних ставок, штрафних санкцій та ризиків прострочення платежів. У результаті споживачі можуть приймати економічно необґрунтовані кредитні рішення» [30]. На кредитну модель фінансової поведінки суттєво впливають маркетингові технології фінансових установ. Агресивна реклама швидких кредитів, спрощені процедури оформлення позик, акцентування уваги на доступності кредитних ресурсів та приховування

реальної вартості кредиту формують у населення психологічне відчуття легкості отримання фінансових ресурсів.

У сучасних умовах цифровізації фінансового сектору додатковим фактором поширення кредитної моделі поведінки стало онлайн-кредитування. Цифрові сервіси значно спростили процес отримання кредиту, мінімізували часові витрати та психологічні бар'єри щодо запозичення коштів. Це сприяло зростанню імпульсивного кредитування та збільшенню ризиків фінансової необачності населення. На формування кредитної поведінки населення також впливають макроекономічні чинники, серед яких: «рівень доходів населення, інфляція, рівень безробіття, процентна політика банків, доступність фінансових послуг, рівень соціально-економічної стабільності держави» [19]. В умовах економічної нестабільності та воєнних викликів кредитна поведінка населення часто набуває адаптаційного характеру. Домогосподарства використовують кредитні ресурси для покриття базових потреб, компенсації втрати доходів або підтримання мінімального рівня споживання. У таких умовах зростає ризик фінансової вразливості населення та поглиблення боргової залежності.

Кредитна поведінка населення є важливою складовою фінансової поведінки домогосподарств і характеризує сукупність рішень та дій, пов'язаних із залученням, використанням і погашенням позикових коштів. Вона формується під впливом «економічних, соціальних, психологічних та поведінкових чинників і відображає рівень фінансової культури та фінансової грамотності населення» [48].

У сучасних умовах кредитна поведінка населення характеризується значною диференціацією залежно від рівня доходів, соціального статусу, фінансових цілей, мотивації та ставлення до боргових зобов'язань. Саме тому в економічній науці виокремлюють різні типи кредитної поведінки населення (див. рис. 1.2).

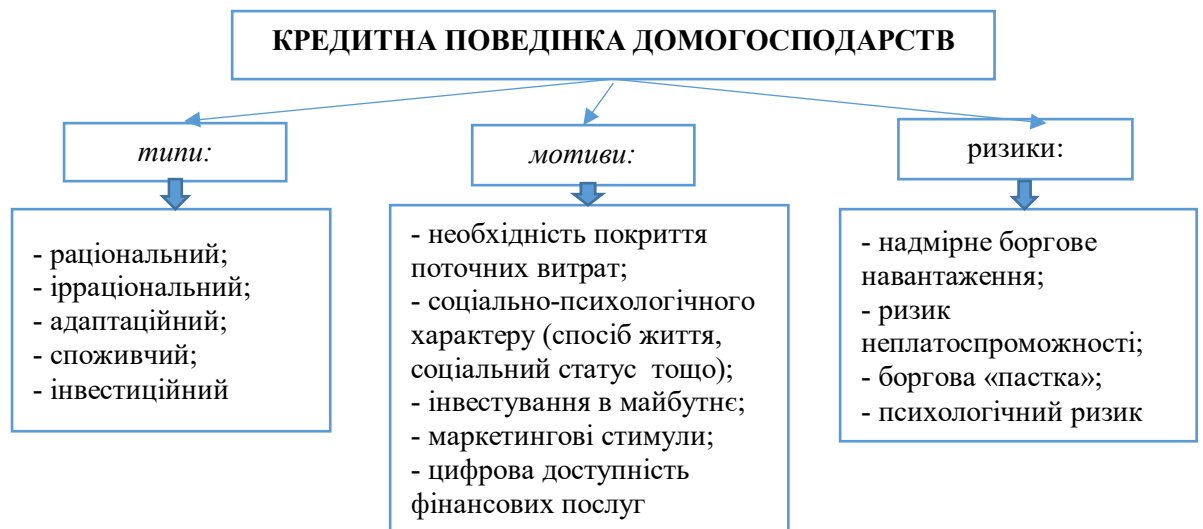

Рис. 1.2. Типи, мотиви та ризики кредитної поведінки домогосподарств

Примітка. Складено за даними [53]

Одним із найбільш поширених є раціональний тип кредитної поведінки. Він передбачає усвідомлене використання кредитних ресурсів на основі оцінки власної платоспроможності, вартості кредиту та потенційних фінансових ризиків. Особи з таким типом поведінки зазвичай «використовують кредити для довгострокових інвестиційних цілей — придбання житла, розвитку бізнесу, освіти або покращення якості життя» [22]. Раціональна кредитна поведінка характеризується фінансовим плануванням, контролем боргового навантаження та відповідальним виконанням кредитних зобов'язань.

Протилежністю є ірраціональний тип кредитної поведінки, за якого рішення щодо запозичення коштів приймаються під впливом емоцій, імпульсивних бажань, реклами чи соціального тиску. У такому випадку кредитні ресурси часто використовуються для фінансування поточного споживання без належного аналізу фінансових наслідків. Ірраціональна кредитна поведінка супроводжується високою ймовірністю надмірного боргового навантаження та виникнення фінансових проблем.

Окремо виділяють адаптаційний тип кредитної поведінки, який характерний для населення в умовах економічної нестабільності, інфляції, безробіття чи воєнних викликів. За такого типу поведінки кредити

використовуються переважно для «покриття базових потреб, компенсації втрати доходів або підтримання мінімального рівня споживання» [25]. У сучасних українських реаліях адаптаційна кредитна поведінка є досить поширеною через погіршення матеріального становища значної частини населення.

У науковій літературі також виділяють споживчий тип кредитної поведінки, який базується на орієнтації населення на постійне споживання та підтримання певного стилю життя. У цьому випадку кредити використовуються для придбання товарів тривалого користування, техніки, автомобілів, туристичних послуг чи інших споживчих благ. Такий тип поведінки часто формується під впливом культури споживання та активного маркетингового впливу фінансових установ.

Інвестиційний тип кредитної поведінки пов'язаний із використанням позикових коштів для створення або примноження активів. «Кредитні ресурси спрямовуються на придбання нерухомості, розвиток підприємницької діяльності, інвестування у людський капітал чи фінансові інструменти. Цей тип кредитної поведінки є більш характерним для фінансово грамотного населення, яке здатне оцінювати потенційні вигоди та ризики довгострокових фінансових рішень» [40].

Формування кредитної поведінки населення значною мірою визначається мотивацією використання кредитних ресурсів. Мотиви кредитної поведінки являють собою систему внутрішніх і зовнішніх чинників, що спонукають особу до прийняття рішення про залучення позикових коштів. Одним із головних мотивів є прагнення до підвищення рівня споживання та покращення якості життя. У сучасному суспільстві кредит часто сприймається як інструмент швидкого задоволення потреб та отримання доступу до бажаних товарів і послуг без необхідності тривалого накопичення коштів. Важливим мотивом кредитної поведінки є необхідність покриття поточних витрат. Населення може звертатися до кредитування у випадку недостатності доходів, втрати роботи, зростання цін або виникнення непередбачуваних витрат. У таких умовах кредит виступає засобом тимчасової фінансової підтримки домогосподарств.

Суттєву роль відіграють соціально-психологічні мотиви. Люди часто прагнуть відповідати певним соціальним стандартам, підтримувати престижний спосіб життя або демонструвати власний соціальний статус через споживання. Саме тому кредитні ресурси нерідко використовуються для придбання товарів, які перевищують реальні фінансові можливості особи. Окремим мотивом є прагнення до інвестування у майбутнє. У цьому випадку кредити використовуються для здобуття освіти, придбання житла, відкриття власної справи чи професійного розвитку. Такі мотиви мають більш стратегічний характер і пов'язані з довгостроковими фінансовими цілями.

На кредитну поведінку населення значний вплив здійснюють маркетингові стимули фінансових установ. Спрощені процедури кредитування, активна реклама, акцентування уваги на «швидких грошах», «кредитах без довідок» чи «миттєвому оформленні» формують у населення психологічне відчуття легкості отримання фінансових ресурсів та стимулюють зростання кредитної активності. У сучасних умовах важливим мотивом кредитної поведінки стала цифрова доступність фінансових послуг. «Онлайн-кредитування, мобільний банкінг та автоматизовані системи ухвалення рішень значно спростили процес отримання позик, що сприяє поширенню імпульсивних фінансових рішень. Поряд із позитивними аспектами кредитна поведінка населення супроводжується значними фінансовими ризиками» [24]. Ризики кредитної поведінки являють собою ймовірність виникнення негативних фінансових наслідків у результаті неефективного використання кредитних ресурсів або неможливості виконання боргових зобов'язань. Одним із основних є ризик надмірного боргового навантаження. У разі перевищення допустимого рівня кредитних платежів домогосподарства втрачають фінансову стійкість, що може призводити до скорочення споживання, погіршення рівня життя та фінансової залежності.

Важливим є ризик неплатоспроможності, який виникає через втрату доходів, безробіття, інфляцію чи інші економічні потрясіння. Особливо гостро цей ризик проявляється в умовах економічної нестабільності та воєнних викликів. Суттєву загрозу становить ризик потрапляння у «боргову пастку»,

коли нові кредити використовуються для погашення попередніх боргів. Така ситуація характерна для населення з низьким рівнем фінансової грамотності та відсутністю навичок фінансового планування. Окремим видом ризику є психологічний ризик кредитної поведінки, який проявляється у «формуванні залежності від кредитних ресурсів, постійному відчутті фінансового стресу та зниженні фінансової впевненості населення» [31]. У сучасних умовах зростають також цифрові ризики кредитної поведінки, пов'язані з онлайн-шахрайством, витоком персональних даних, використанням нелегальних фінансових сервісів та непрозорими умовами цифрового кредитування.

Важливу роль у формуванні відповідальної кредитної поведінки відіграє фінансова грамотність населення. Фінансово грамотна особа здатна оцінювати кредитні ризики, аналізувати умови кредитування, прогнозувати власну платоспроможність та приймати більш раціональні фінансові рішення. Саме тому підвищення рівня фінансової грамотності населення є одним із ключових інструментів мінімізації негативних наслідків кредитної моделі фінансової поведінки.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

2.1. Сучасний стан фінансової грамотності населення України

У сучасних умовах розвитку фінансового ринку, цифровізації економіки, поширення кредитних та інвестиційних послуг фінансова грамотність населення стає важливою передумовою забезпечення фінансової стабільності домогосподарств і ефективного функціонування економіки держави. Для України проблема фінансової грамотності населення має особливу актуальність у зв'язку з економічною нестабільністю, інфляційними процесами, воєнними викликами, активним розвитком цифрових фінансових технологій та зростанням кредитної активності населення.

Необхідність підвищення рівня фінансової грамотності обумовлена тим, що «сучасні громадяни постійно стикаються з потребою прийняття складних фінансових рішень щодо кредитування, заощаджень, страхування, інвестування, користування цифровими банківськими сервісами та управління особистими фінансами» [35]. Недостатній рівень фінансових знань і навичок призводить до неефективного управління доходами, надмірного боргового навантаження, втрати заощаджень, поширення фінансового шахрайства та зниження фінансової стійкості домогосподарств.

Особливого значення фінансова грамотність набуває в умовах реалізації кредитної моделі фінансової поведінки населення, коли домогосподарства дедалі активніше використовують позикові ресурси для фінансування поточного споживання. За таких умов рівень фінансової грамотності безпосередньо впливає на здатність населення оцінювати кредитні ризики, аналізувати умови фінансових договорів та приймати відповідальні фінансові рішення.

Сучасний стан фінансової грамотності населення України оцінюється на основі досліджень, проведених НБУ у співпраці з міжнародними організаціями

та проєктами технічної допомоги. Найбільш масштабним є дослідження «Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні» [35], проведене за методологією ОЕСР. За результатами дослідження 2021 року індекс фінансової грамотності українців становив 12,3 бала із максимально можливих 21 бала, тоді як у 2018 році цей показник дорівнював 11,6 бала. Таким чином, спостерігалось певне покращення рівня фінансової грамотності населення, однак загальний показник залишався нижчим від мінімального цільового рівня, рекомендованого ОЕСР, який становить 14 балів.

Дослідження показало, що рівень фінансової грамотності населення України залишається недостатнім та характеризується значною диференціацією залежно від віку, освіти, рівня доходів та місця проживання. Найвищий рівень фінансової грамотності зафіксовано серед населення віком 25–34 роки — 12,7 бала, а також у групі 30–59 років — 12,6 бала [35]. Найнижчі показники характерні для молоді 18–19 років — 10,1 бала та осіб віком понад 60 років — 11,6 бала. Важливим фактором впливу на рівень фінансової грамотності є освіта. Дослідження засвідчило пряму залежність між рівнем освіти та фінансовою обізнаністю населення. Особи з вищою освітою мали середній показник фінансової грамотності на рівні 13,3 бала, тоді як населення із середньою спеціальною освітою — 11,9 бала [35].

Результати дослідження також засвідчили, що українці часто переоцінюють власний рівень фінансових знань. Близько 45 % громадян вважають, що мають середній рівень фінансової грамотності, хоча реальні результати тестування демонструють значно нижчий рівень фінансової компетентності.

У 2025 році рівень фінансової грамотності населення України підтверджується результатами дослідження «Оцінка рівня фінансової грамотності українців» [38], проведеного компанією Info Sapiens у червні цього року в межах спільної програми Українського жіночого конгресу та Ощадбанку. Дослідження охопило 1000 респондентів віком від 16 років і є репрезентативним для населення України. Результати дослідження засвідчили, що рівень

фінансової грамотності українців залишається недостатньо високим. Лише 31 % опитаних змогли правильно перерахувати місячну процентну ставку за кредитом у річну, що свідчить про низький рівень розуміння базових кредитних механізмів. При цьому серед чоловіків правильну відповідь дали 37 %, тоді як серед жінок — лише 25 % (див. табл. 2.1 та 2.2).

Таблиця 2.1

Рівень фінансової грамотності українців щодо базових фінансових знань у 2025 р.

Показник	Частка респондентів, %
Правильно визначили річну ставку за кредитом	31
Чоловіки, які правильно визначили річну ставку	37
Жінки, які правильно визначили річну ставку	25
Мешканці великих міст, які правильно визначили річну ставку	42
Мешканці сіл, які правильно визначили річну ставку	25
Особи віком 40–49 років, які правильно визначили річну ставку	38
Особи віком 60+ років, які правильно визначили річну ставку	24

Складено на основі дослідження Info Sapiens, 2025 р. [38]

Таблиця 2.2

Рівень фінансової обізнаності населення України за основними фінансовими темами у 2025 р.

Фінансова тема	Частка респондентів, які вважають себе обізнаними, %
Курс валют	63
Банківські послуги	48
Податки	45
Кредити	38
Заощадження та інвестиції	34
Власний бізнес	31
Гранти на навчання та бізнес	22
Бюджет громади	13

Складено на основі дослідження Info Sapiens, 2025 р. [38]

Важливим показником фінансової грамотності є рівень обізнаності населення щодо фінансових тем. Найкраще українці орієнтуються у питаннях валютного курсу — 63 % респондентів вважають себе обізнаними у цій сфері. Водночас лише 38 % добре розуміються на кредитах, 34 % — на заощадженнях та інвестиціях, а 31 % — на питаннях ведення власного бізнесу. Найнижчий рівень обізнаності спостерігається щодо грантових програм і бюджету громади.

Особливо низький рівень фінансової грамотності спостерігається серед населення старшого віку та мешканців сільської місцевості. Згідно з результатами дослідження, найрідше правильно визначали річну процентну ставку особи віком понад 60 років та мешканці сіл, серед яких правильну відповідь дали лише 24–25 % респондентів. Натомість найвищі показники фінансової обізнаності продемонстрували мешканці великих міст та особи віком 30–49 років.

Дослідження також показало низький рівень інвестиційної культури населення. Лише 41 % українців схильні інвестувати вільні кошти, хоча б у формі банківського депозиту, тоді як більшість надає перевагу зберіганню грошей у готівковій формі або просто залишає кошти на рахунку (див. табл. 2.3 і 2.4).

Таблиця 2.3

**Особливості фінансової поведінки українців щодо заощаджень
та інвестицій у 2025 р.**

Напрямок використання вільних коштів	Частка респондентів, %
Купівля валюти	22
Зберігання готівки	20
Зберігання коштів на рахунку	9
Інвестування у навчання	26
Депозити, цінні папери, метали	19
Інвестування у власний бізнес	9
Частка населення, схильного до інвестування	41
Частка населення, яке не інвестує	44

Складено на основі дослідження Info Sapiens, 2025 р. [38]

Найбільш популярними напрямками інвестування є навчання, нерухомість, власний бізнес та депозити. Серед українців переважає короткострокова модель фінансової поведінки. Більшість населення орієнтована не на довгострокове інвестування чи формування фінансових резервів, а на поточне споживання та збереження коштів у найбільш простих формах. Це свідчить про недостатній рівень фінансового планування та низьку готовність населення до управління довгостроковими фінансовими ризиками.

Таблиця 2.4

Інвестиційні пріоритети населення України у разі наявності великої суми коштів у 2025 р.

Напрямок інвестування	Частка респондентів, %
Формування резерву «на чорний день»	34
Інвестування у нерухомість в Україні	25
Відкриття або розвиток власного бізнесу	24
Банківські депозити	18
Інвестування у нерухомість за кордоном	12
Купівля криптовалюти	8
Купівля державних облігацій	8
Інвестування у страхування життя та НПФ	6
Частка населення, готового інвестувати	61

Складено на основі дослідження Info Sapiens, 2025 р. [38]

Дослідження виявило також значну регіональну та соціальну диференціацію рівня фінансової грамотності. Найвищий рівень фінансової обізнаності зафіксовано серед мешканців Києва, великих міст та західних регіонів України, а найнижчий — серед мешканців сіл, невеликих міст і східних регіонів. Суттєвою проблемою залишається недостатнє розуміння населенням принципів функціонування місцевих фінансів. Лише 69 % українців правильно зазначили, що місцеві бюджети формуються переважно за рахунок податків фізичних та юридичних осіб, а не державного бюджету, що свідчить про низький рівень фінансової культури та обмежене розуміння громадянами механізмів функціонування системи публічних фінансів.

Окремої уваги заслуговує кредитна поведінка населення. Лише половина українців у разі потреби звернулися б за кредитом до банку, тоді як 9 % готові користуватися послугами небанківських мікрофінансових організацій або навіть позичати кошти у незнайомих осіб під відсотки (див. табл. 2.5). Зазначене свідчить про високі ризики фінансової вразливості населення та недостатнє усвідомлення небезпек надмірного кредитування. Серед основних причин недовіри до банків українці називають складність умов кредитування, високі процентні ставки та бюрократичні процедури. 42 % респондентів зазначили, що не довіряють банкам, а 22 % вважають умови кредитування занадто складними

для розуміння. Окреслене вказує на необхідність спрощення фінансових продуктів та підвищення рівня фінансової комунікації між фінансовими установами і споживачами.

Таблиця 2.5

Особливості кредитної поведінки населення України у 2025 р.

Варіант поведінки у разі потреби в кредиті	Частка респондентів, %
Звернулися б до банку	52
Звернулися б до родичів або знайомих	10
Скористалися б мікрофінансовими організаціями	5
Позичили б у незнайомих осіб під відсотки	4
Не брали б кредит взагалі	22

Складено на основі дослідження Info Sapiens, 2025 р. [38]

Позитивним аспектом є високий рівень зацікавленості населення у підвищенні фінансової грамотності. Майже половина опитаних — 49 % — виявили готовність брати участь у безкоштовних курсах фінансової грамотності. Найбільший інтерес до фінансового навчання проявляють особи віком 30–39 років, серед яких зацікавленість у навчанні становить 64 %. Найбільш популярними темами для навчання є: власний бізнес, гранти на навчання та розвиток бізнесу, заощадження та інвестиції, бюджет громади.

Переважає більшість респондентів надає перевагу онлайн-формату навчання, що свідчить про зростання ролі цифрових освітніх технологій у сфері фінансової освіти населення. Таким чином, сучасний стан фінансової грамотності населення України характеризується недостатнім рівнем фінансової обізнаності, значною соціальною та регіональною диференціацією фінансових знань, низьким рівнем інвестиційної культури та поширенням ризикової кредитної поведінки. Водночас високий інтерес населення до фінансового навчання створює передумови для розвитку системи фінансової освіти та формування більш відповідальної фінансової поведінки громадян.

В умовах воєнного стану проблема фінансової грамотності набуває ще більшого значення. Втрата доходів, внутрішнє переміщення населення, інфляційні процеси та економічна невизначеність вимагають від громадян

здатності швидко адаптуватися до нових фінансових умов, раціонально управляти ресурсами та мінімізувати фінансові ризики.

Важливим напрямом державної політики стало впровадження НБУ «Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2030 року» [34], спрямованої на формування фінансової культури населення, розвиток системи фінансової освіти та підвищення рівня фінансової інклюзії громадян.

Окремої уваги потребує фінансова грамотність молоді. За результатами досліджень НБУ 2025 року рівень фінансової грамотності школярів за результатами практичних завдань становив у середньому лише 46,6 % [37]. При цьому учні сільських шкіл продемонстрували нижчий рівень фінансової обізнаності порівняно з міськими школярами.

Таким чином, сучасний стан фінансової грамотності населення України характеризується поступовим покращенням окремих показників, однак загальний рівень фінансової компетентності громадян залишається недостатнім. Особливо актуальними залишаються проблеми низького рівня фінансового планування, недостатнього усвідомлення кредитних ризиків та поширення короткострокової споживчої моделі фінансової поведінки. У таких умовах підвищення фінансової грамотності населення повинно стати одним із пріоритетних напрямів державної соціально-економічної політики та важливою передумовою формування відповідальної фінансової поведінки громадян.

2.2. Аналіз кредитної поведінки населення на ринку банківських кредитів

В умовах трансформації фінансової системи України та активного розвитку банківського сектору проблема кредитної поведінки населення набуває особливої актуальності. Банківське кредитування стало важливим інструментом забезпечення споживчих потреб домогосподарств, підтримання платоспроможного попиту та фінансової адаптації населення до складних

соціально-економічних умов. Водночас, зростання обсягів споживчого кредитування, поширення цифрових фінансових сервісів та спрощення доступу до позикових ресурсів супроводжуються підвищенням ризиків надмірної боргової залежності населення.

Актуальність аналізу кредитної поведінки населення на ринку банківських кредитів зумовлена тим, що фінансові рішення домогосподарств безпосередньо впливають не лише на їхній матеріальний стан, а й на стабільність банківської системи та фінансову безпеку держави загалом. У сучасних умовах населення дедалі активніше використовує кредитні ресурси для фінансування поточного споживання, придбання житла, товарів тривалого користування, покриття непередбачуваних витрат та компенсації нестачі доходів.

Особливого значення дослідження кредитної поведінки набуває в умовах економічної нестабільності, інфляційних процесів, воєнних викликів та зниження реальних доходів населення. За таких умов кредити часто стають механізмом підтримання мінімального рівня життя, що підвищує ризики фінансової вразливості домогосподарств та формування проблемної заборгованості.

Важливим чинником є також зміна характеру кредитної поведінки населення під впливом цифровізації банківських послуг. Онлайн-кредитування, мобільний банкінг, кредитні картки та автоматизовані системи ухвалення кредитних рішень значно спростили доступ населення до позикових коштів, однак одночасно посилили ризики імпульсивного та необґрунтованого кредитування.

Аналіз кредитної поведінки населення дозволяє оцінити рівень фінансової грамотності домогосподарств, виявити поведінкові особливості прийняття кредитних рішень, визначити основні мотиви використання банківських кредитів та оцінити ризики надмірного боргового навантаження, що створює підґрунтя для формування ефективної державної політики у сфері фінансової освіти населення, удосконалення механізмів захисту споживачів фінансових

послуг та забезпечення фінансової стабільності банківського сектору. У таблиці 2.6 подано динаміку кредитів, наданих банками домогосподарствам України.

Таблиця 2.6

**Динаміка кредитів, наданих банками домогосподарствам України
у 2023–2025 рр.**

Показники	2023	2024		2025	
	млрд. грн.	млрд. грн.	темп зростання, %	млрд. грн.	темп зростання, %
Кредити	236,4	291,8	123,4	365,4	125,2

Примітка. Складено за даними [32]

Аналіз даних таблиці 2.6 свідчить про стійку тенденцію до зростання обсягів кредитів, наданих банками домогосподарствам України упродовж 2023–2025 рр., що вказує на поступове відновлення кредитної активності населення, розширення споживчого попиту та активізацію банківського кредитування навіть в умовах воєнних та економічних викликів. У 2023 році обсяг кредитів, наданих домогосподарствам, становив 236,4 млрд. грн. Уже у 2024 році цей показник зріс до 291,8 млрд. грн., тобто на 55,4 млрд грн, або на 23,4 %. Така динаміка свідчить про пожвавлення попиту населення на кредитні ресурси, що може бути пов’язано зі зростанням споживчих потреб, адаптацією населення до кризових умов та поступовим відновленням довіри до банківської системи.

У 2025 році обсяг кредитів зріс ще більш суттєво — до 365,4 млрд. грн. Порівняно з 2024 роком приріст становив 73,6 млрд. грн., а темп зростання — 125,2 %, що свідчить про прискорення темпів кредитування населення та активне розширення банківських кредитних програм. Загалом за досліджуваний період обсяг кредитів, наданих домогосподарствам, зріс на 129 млрд. грн., або майже у 1,5 раза порівняно з 2023 роком. Така тенденція може пояснюватися кількома чинниками:

- активізацією споживчого кредитування;
- поширенням цифрових банківських сервісів;
- спрощенням процедур отримання кредитів;

- зростанням використання кредитних карток та онлайн-позик;
- недостатністю власних фінансових ресурсів населення в умовах інфляції та зниження реальних доходів.

Дані таблиці 2.7 свідчать про стійке зростання обсягів кредитування домогосподарств банками України упродовж 2023–2025 рр., а також про домінування споживчого кредитування у структурі кредитного портфеля населення. Така тенденція характеризує посилення кредитної активності домогосподарств та зростання ролі позикових ресурсів у фінансуванні поточних потреб населення. Найбільшу частку у структурі кредитного портфеля домогосподарств традиційно займають споживчі кредити. У 2023 році їх обсяг становив 196,1 млрд. грн., або 82,9 % усіх кредитів населенню. У 2024 році обсяг споживчого кредитування зріс до 237,2 млрд. грн., а у 2025 році — до 295,5 млрд. грн. За три роки приріст становив 99,4 млрд. грн., що підтверджує активне використання населенням кредитних ресурсів для фінансування поточного споживання. Попри абсолютне зростання споживчих кредитів, їх частка у структурі кредитного портфеля поступово зменшувалася — з 82,9 % у 2023 році до 80,9 % у 2025 році, що може свідчити про певну диверсифікацію кредитних потреб населення та поступове зростання ролі інших видів кредитування.

Таблиця 2.7

**Динаміка та структура кредитів, наданих домогосподарствам
банками України у 2023–2025 рр.**

Показники	2023		2024		2025	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Кредити, всього	236,4	100,0	291,8	100,0	365,4	100,0
Споживчі кредити	196,1	82,9	237,2	81,3	295,5	80,9
На придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості	26,5	11,2	37,1	12,7	46,4	12,7
Інші кредити	13,8	6,8	17,4	5,9	23,5	6,4

Примітка. Складено за даними [32]

Кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості демонструють позитивну динаміку протягом усього досліджуваного періоду. У 2023 році їх обсяг становив 26,5 млрд. грн., у 2024 році — 37,1 млрд. грн., а у 2025 році — 46,4 млрд. грн. Загальний приріст склав 19,9 млрд. грн., або майже 75 %. Частка іпотечних кредитів у структурі кредитування зросла з 11,2 % до 12,7 %, що свідчить про поступове пожвавлення ринку житлового кредитування та зростання зацікавленості населення у придбанні житла.

Позитивна динаміка іпотечного кредитування може бути пов'язана із реалізацією державних програм підтримки житлового кредитування, розвитком банківських іпотечних продуктів та поступовою адаптацією населення до довгострокових фінансових зобов'язань. Водночас частка іпотечних кредитів залишається порівняно невисокою, що свідчить про обмежені можливості населення щодо довгострокового кредитування в умовах воєнних ризиків та нестабільності доходів.

Обсяг інших кредитів також зростав: з 13,8 млрд. грн. у 2023 році до 23,5 млрд. грн. у 2025 році. Проте їх частка у структурі кредитного портфеля залишалася незначною та коливалася в межах 5,9–6,8 %. Це свідчить про переважну орієнтацію банківського кредитування домогосподарств саме на споживчі потреби населення.

Аналіз даних таблиці 2.8 свідчить про стійке зростання обсягів кредитування домогосподарств банками України у 2023–2025 рр. та домінування короткострокових кредитів у структурі кредитного портфеля населення. Така структура кредитування відображає особливості фінансової поведінки домогосподарств, високий рівень невизначеності в економіці та переважну орієнтацію населення на задоволення поточних споживчих потреб.

Загальний обсяг кредитів, наданих домогосподарствам, зріс із 236,4 млрд. грн. у 2023 році до 365,4 млрд. грн. у 2025 році. Абсолютний приріст за досліджуваний період становив 129 млрд. грн., або 54,6 %, що свідчить про активізацію кредитної діяльності банків та зростання попиту населення на кредитні ресурси. Найбільшу частку у структурі кредитного портфеля

становлять кредити строком до 1 року. У 2023 році їх обсяг дорівнював 128,4 млрд. грн., або 54,3 % усіх кредитів населенню.

Таблиця 2.8

**Динаміка та структура кредитів, наданих домогосподарствам
банками України у 2023–2025 рр., (за строками погашення)**

Показники	2023		2024		2025	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Кредити, всього	236,4	100,0	291,8	100,0	365,4	100,0
До 1 року	128,4	54,3	161,2	55,2	212,8	58,2
Від 1 до 5 років	58,1	24,6	71,5	24,5	85,8	23,5
Від 5 до 10 років	27,0	11,4	25,1	8,6	45,7	12,5
Понад 10 років	22,9	9,7	33,9	11,6	43,3	11,8

Примітка. Складено за даними [32]

У 2024 році цей показник зріс до 161,2 млрд. грн., а у 2025 році — до 212,8 млрд. грн. Частка короткострокових кредитів за аналізований період збільшилася до 58,2 %, що вказує на посилення орієнтації населення на короткострокове кредитування, передусім споживчого характеру. Домінування короткострокових кредитів пояснюється кількома чинниками:

- активним розвитком споживчого кредитування;
- поширенням кредитних карток та онлайн-позик;
- прагненням населення швидко задовольняти поточні потреби;
- небажанням брати на себе довгострокові фінансові зобов'язання в умовах економічної нестабільності;
- високими ризиками довгострокового кредитування для банків і позичальників.

Кредити строком від 1 до 5 років також демонстрували зростання в абсолютному вимірі — з 58,1 млрд. грн. у 2023 році до 85,8 млрд. грн. у 2025 році. Проте їх частка у структурі кредитного портфеля поступово скорочувалася

— з 24,6 % до 23,5 %, що вказує на відносне зменшення ролі середньострокового кредитування у структурі кредитної поведінки населення.

Особливу увагу привертає динаміка довгострокових кредитів. Обсяг кредитів строком від 5 до 10 років у 2023 році становив 27,0 млрд. грн., у 2024 році спостерігалось певне зниження до 25,1 млрд. грн., однак у 2025 році їх обсяг зріс до 45,7 млрд. грн. Частка таких кредитів збільшилася до 12,5 %. Це може свідчити про поступове відновлення довгострокового кредитування, насамперед у сфері іпотеки та житлових програм.

Кредити строком понад 10 років також характеризуються позитивною динамікою. Їх обсяг зріс із 22,9 млрд. грн. у 2023 році до 43,3 млрд. грн. у 2025 році, а частка у структурі кредитного портфеля — з 9,7 % до 11,8 %. Зростання довгострокового кредитування можна пов'язати з поступовим розвитком іпотечних програм, державними механізмами підтримки житлового кредитування та певною стабілізацією банківського сектору. Водночас частка довгострокових кредитів залишається відносно невисокою, що свідчить про обмежену готовність населення до довгострокових фінансових зобов'язань. Основними стримуючими чинниками є: нестабільність доходів населення, інфляційні ризики, воєнна невизначеність, високі процентні ставки, недостатній рівень довіри до фінансової системи.

Структурний аналіз строків кредитування дозволяє зробити висновок про переважання короткострокової моделі кредитної поведінки населення України. Домогосподарства переважно використовують кредити для фінансування поточного споживання, а не довгострокових інвестиційних цілей. Така ситуація свідчить про поширення адаптаційної та споживчої моделей фінансової поведінки в умовах економічної нестабільності.

Переважаючі короткострокові кредити має неоднозначний вплив на економіку. З одного боку, воно «підтримує поточний споживчий попит та стимулює економічну активність. З іншого боку, надмірна концентрація короткострокового кредитування може посилювати ризики фінансової

нестабільності домогосподарств, формувати залежність населення від позикових ресурсів та сприяти накопиченню боргового навантаження» [17].

Аналіз даних таблиці 2.9 свідчить про стійке зростання обсягів кредитування домогосподарств банками України у 2023–2025 рр. та чітке домінування кредитів у національній валюті. Така тенденція характеризує поступове посилення ролі гривні у кредитних відносинах, зниження рівня валютних ризиків у банківському секторі та зміну підходів населення до використання валютних кредитів. Основну частину кредитного портфеля домогосподарств упродовж усього досліджуваного періоду становили кредити у гривні. У 2023 році їх обсяг дорівнював 224,5 млрд. грн., або 94,9 % усіх кредитів населенню. У 2024 році обсяг гривневих кредитів зріс до 280,0 млрд. грн., а у 2025 році — до 355,0 млрд. грн. Частка кредитів у національній валюті зросла до 97,1 %, що свідчить про подальшу дедоларизацію кредитного ринку та зміцнення позицій гривні у сфері банківського кредитування населення. Позитивною тенденцією є поступове скорочення частки кредитів у доларах США. У 2023 році їх обсяг становив 11,2 млрд. грн., або 4,3 % кредитного портфеля домогосподарств. У 2025 році цей показник зменшився до 9,5 млрд. грн., а частка скоротилася до 2,6 %. Така динаміка свідчить про зниження залежності населення від валютного кредитування та зменшення валютних ризиків.

Таблиця 2.9

**Динаміка та структура кредитів, наданих домогосподарствам
банками України у 2023–2025 рр., (у розрізі валют)**

Показники	2023		2024		2025	
	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%	млрд. грн.	%
Кредити, всього	236,4	100,0	291,8	100,0	365,4	100,0
гривня	224,5	94,9	280,0	95,9	355,0	97,1
долар США	11,2	4,3	10,5	3,6	9,5	2,6
євро	0,6	0,3	0,6	0,2	0,7	0,2
інші валюти	0,1	0,04	0,7	0,2	0,2	0,05

Примітка. Складено за даними [32]

Скорочення валютного кредитування пояснюється кількома чинниками:

- обмеженнями валютного кредитування з боку НБУ;
- високими ризиками курсових коливань;
- негативним досвідом валютного кредитування попередніх кризових періодів;
- прагненням банків мінімізувати валютні ризики;
- зростанням недовіри населення до довгострокових валютних зобов'язань.

Кредити у євро залишалися незначними протягом усього періоду. Їх обсяг коливався в межах 0,6–0,7 млрд. грн., а частка не перевищувала 0,3 %, що свідчить про низький рівень використання євро у кредитних операціях населення та обмежену роль цієї валюти на ринку банківського кредитування домогосподарств.

Кредити в інших валютах також мали мінімальну частку у структурі кредитного портфеля населення. У 2024 році спостерігалось тимчасове зростання їх обсягу до 0,7 млрд. грн., однак у 2025 році цей показник скоротився до 0,2 млрд. грн. Загалом частка інших валют не перевищувала 0,2 %, що свідчить про практичну відсутність значного попиту на такі кредитні продукти.

Структурний аналіз кредитів у розрізі валют дозволяє зробити висновок про формування переважно гривневої моделі кредитної поведінки населення. Домогосподарства дедалі більше орієнтуються на використання кредитів у національній валюті, що є позитивним чинником для забезпечення фінансової стабільності та мінімізації валютних ризиків. Домінування гривневих кредитів має низку позитивних наслідків:

- «зниження ризику валютних втрат для позичальників;
- підвищення прогнозованості кредитних платежів;
- зміцнення стабільності банківської системи;
- зменшення впливу девальваційних процесів на фінансовий стан домогосподарств;
- підтримка ефективності монетарної політики держави» [17].

Разом з тим, висока концентрація кредитування у національній валюті свідчить і про структурні особливості сучасної кредитної поведінки населення. Домогосподарства стали більш обережними у питаннях довгострокових валютних зобов'язань, що значною мірою є наслідком попереднього негативного досвіду валютного кредитування в Україні.

2.3. Вплив фінансової грамотності на прийняття кредитних рішень і боргову поведінку домогосподарств

У сучасних умовах розвитку фінансового ринку фінансова грамотність є одним із ключових чинників формування відповідальної кредитної поведінки населення. Саме рівень фінансових знань, навичок та поведінкових установок визначає здатність домогосподарств оцінювати умови кредитування, прогнозувати власну платоспроможність, аналізувати фінансові ризики та приймати обґрунтовані кредитні рішення.

В умовах активного поширення споживчого кредитування, цифрових фінансових сервісів та онлайн-кредитів проблема впливу фінансової грамотності на боргову поведінку населення набуває особливої актуальності. Недостатній рівень фінансової обізнаності населення часто призводить до імпульсивного використання кредитних ресурсів, надмірного боргового навантаження та формування фінансової залежності домогосподарств.

За результатами дослідження НБУ рівень фінансової грамотності українців у 2021 році становив лише 12,3 бала із 21 можливого, що є нижчим від середнього рівня країн ОЕСР (див. рис. 2.1).

Порівняльний рівень індексу фінансової грамотності населення в окремих країнах Європи та Україні свідчить про суттєву диференціацію рівня фінансової грамотності між країнами та відносно низькі позиції України у міжнародному рейтингу. Найвищий рівень фінансової грамотності серед представлених країн зафіксовано у Китаї — 14,9 бала. Високі показники також мають Словенія (14,7), Австрія (14,4) та Німеччина (13,9), що вказує на високий рівень фінансової

культури населення, поширення практик фінансового планування, інвестування та відповідального використання фінансових послуг у цих країнах.

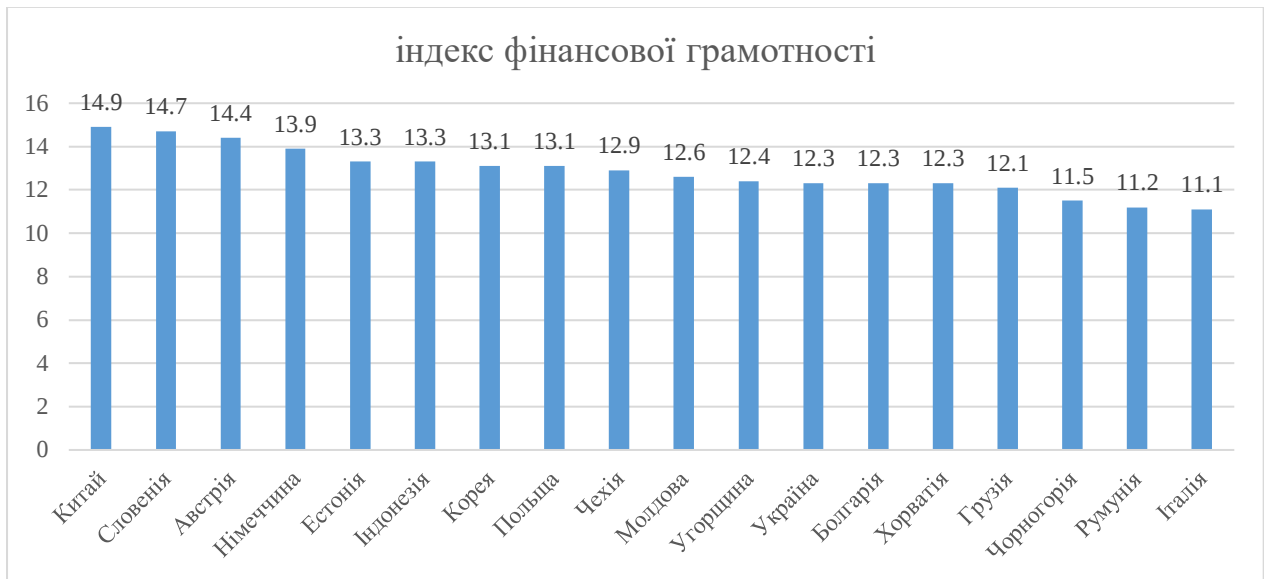

Рис. 2.1. Індекс рівня фінансової грамотності населення в окремих країнах світу та в Україні (за методологією OECD) [53]

Серед країн Центральної та Східної Європи відносно високі позиції займають Естонія та Індонезія — по 13,3 бала, а також Корея і Польща — по 13,1 бала [5]. Такі результати можуть бути пов'язані з активною державною політикою у сфері фінансової освіти, розвитком цифрових фінансових технологій та високим рівнем фінансової інклюзії населення. Україна має індекс фінансової грамотності на рівні 12,3 бала, що є нижчим за показники більшості представлених країн. Україна перебуває приблизно на одному рівні з Болгарією, Хорватією та Угорщиною, однак суттєво поступається країнам-лідерам. Різниця між Україною та Китаєм становить 2,6 бала, що свідчить про помітне відставання у рівні фінансової компетентності населення. Разом з тим, Україна випереджає окремі країни, зокрема Грузію (12,1), Чорногорію (11,5), Румунію (11,2) та Італію (11,1) [5], що вказує на наявність певного потенціалу розвитку фінансової грамотності населення, однак загальний рівень фінансової обізнаності українців залишається недостатнім.

Низький рівень фінансової грамотності населення України пояснюється кількома чинниками:

- недостатнім розвитком системи фінансової освіти;
- низьким рівнем довіри до фінансових установ;
- економічною нестабільністю;
- поширенням короткострокової споживчої моделі фінансової поведінки;
- недостатнім рівнем фінансового планування домогосподарств;
- низькою інвестиційною культурою населення.

Особливо важливим є те, що індекс фінансової грамотності України є нижчим за рекомендований ОЕСР базовий рівень фінансової компетентності, що вказує на необхідність активізації державної політики у сфері фінансової освіти населення.

Рівень економічного розвитку країни є тісно пов'язаним із фінансовою грамотністю населення. Держави з більш стабільною економікою, розвиненим фінансовим ринком та високим рівнем доходів населення демонструють вищі показники фінансової грамотності. Країни з економічними дисбалансами та нестабільною фінансовою системою характеризуються нижчим рівнем фінансової обізнаності громадян.

Для України підвищення індексу фінансової грамотності має важливе соціально-економічне значення, оскільки сприятиме:

- формуванню відповідальної кредитної поведінки населення;
- зниженню рівня проблемної заборгованості;
- підвищенню рівня заощаджень та інвестиційної активності;
- розвитку фінансової інклюзії;
- зміцненню фінансової безпеки домогосподарств;
- підвищенню ефективності функціонування фінансового ринку.

Низький рівень фінансової грамотності безпосередньо впливає на якість фінансових рішень населення, особливо у сфері кредитування. Одним із найбільш показових фактів є те, що лише 31 % українців здатні правильно перерахувати місячну процентну ставку за кредитом у річну. Це свідчить про недостатнє розуміння реальної вартості кредиту та механізмів нарахування

процентів. Саме нерозуміння повної вартості кредитних ресурсів часто стає причиною накопичення проблемної заборгованості населення.

Цікавим є і гендерний аспект фінансової грамотності. За результатами останніх досліджень, серед чоловіків правильно визначили реальну вартість кредиту 37 % респондентів, тоді як серед жінок — лише 25 % [38]. Жінки демонструють більш відповідальну фінансову поведінку щодо заощаджень та обережніше ставляться до ризикових кредитних рішень.

Дослідження свідчать, що населення з вищим рівнем фінансової грамотності:

- рідше допускає прострочення кредитних платежів;
- менше користується послугами мікрофінансових організацій;
- частіше порівнює кредитні пропозиції;
- здатне оцінювати ефективну процентну ставку;
- формує фінансові резерви перед оформленням кредиту;
- рідше потрапляє у «боргову пастку».

Низький рівень фінансової грамотності суттєво посилює ризики нераціональної кредитної поведінки. Особливо це проявляється у сфері швидкого онлайн-кредитування. «Сучасні цифрові сервіси значно спростили доступ до позикових коштів, однак одночасно сприяли поширенню імпульсивних кредитних рішень» [39]. Дослідження показують, що молодь є найбільш активним користувачем цифрових кредитних продуктів, але водночас саме молоді люди найчастіше недооцінюють довгострокові наслідки кредитного навантаження.

Важливим аспектом є взаємозв'язок фінансової грамотності та боргової дисципліни домогосподарств. Населення з низьким рівнем фінансової грамотності значно частіше:

- бере кредити для покриття базових потреб;
- використовує нові позики для погашення старих;
- не читає умови кредитного договору;
- не враховує штрафні санкції;

- орієнтується лише на розмір щомісячного платежу, а не на повну вартість кредиту.

За даними українських досліджень [10; 17; 23; 44], значна частина населення не має навичок довгострокового фінансового планування та не створює фінансових резервів, що робить домогосподарства більш залежними від кредитних ресурсів навіть у разі незначних фінансових труднощів. У результаті кредити часто використовуються не для інвестиційних цілей, а для підтримання поточного рівня споживання.

Особливу небезпеку становить поширення так званої поведінкової кредитної залежності. У багатьох випадках кредит починає сприйматися населенням не як фінансовий інструмент, а як постійне джерело компенсації нестачі доходів або спосіб підтримання бажаного стилю життя. Така модель поведінки супроводжується формуванням хронічної заборгованості та фінансової нестабільності домогосподарств.

Цікавим фактом є те, що високий рівень фінансової грамотності не завжди гарантує абсолютно раціональну фінансову поведінку. Представники поведінкової економіки [13; 44; 52] доводять, що навіть фінансово обізнані особи можуть приймати нераціональні кредитні рішення під впливом:

- емоцій;
- реклами;
- соціального тиску;
- когнітивних викривлень;
- короткострокової орієнтації на споживання.

Саме тому сучасні підходи до фінансової освіти дедалі більше орієнтуються не лише на передачу фінансових знань, а й на формування відповідальних поведінкових моделей.

Важливою тенденцією останніх років є зростання впливу цифрової фінансової грамотності на кредитну поведінку населення. Розвиток мобільного банкінгу, онлайн-кредитування та цифрових платіжних систем вимагає від

громадян нових компетентностей щодо оцінки фінансових ризиків, захисту персональних даних та протидії фінансовому шахрайству.

У сучасних умовах війни та економічної нестабільності фінансова грамотність набуває особливого значення як чинник фінансової стійкості домогосподарств [50]. Втрата доходів, інфляція та зростання вартості життя змушують населення активніше використовувати кредитні ресурси, що підвищує ризики надмірного боргового навантаження. Саме тому підвищення рівня фінансової грамотності населення є важливим інструментом мінімізації кредитних ризиків та забезпечення фінансової безпеки громадян.

Наукові дослідження підтверджують [8; 35; 36; 38; 53], що країни з вищим рівнем фінансової грамотності населення мають:

- нижчий рівень проблемної заборгованості;
- вищу платіжну дисципліну;
- більшу схильність населення до заощаджень;
- нижчу залежність від мікрокредитування;
- вищий рівень фінансової стабільності домогосподарств.

Таким чином, фінансова грамотність є одним із визначальних чинників формування відповідальної кредитної поведінки населення. Вона безпосередньо впливає на якість кредитних рішень, рівень боргового навантаження та фінансову стійкість домогосподарств. Підвищення рівня фінансової грамотності населення повинно стати важливим напрямом державної політики у сфері забезпечення фінансової безпеки та розвитку відповідальної моделі фінансової поведінки громадян.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ

У сучасних умовах економічної нестабільності, цифровізації фінансових послуг та поширення кредитної моделі фінансової поведінки питання підвищення фінансової грамотності населення набуває стратегічного значення для забезпечення фінансової стійкості домогосподарств і стабільності фінансової системи держави. Недостатній рівень фінансової обізнаності населення посилює ризики надмірної кредитної залежності, сприяє поширенню нераціональної фінансової поведінки та підвищує фінансову вразливість громадян.

Сучасний фінансовий ринок характеризується «складністю фінансових продуктів, активним розвитком цифрового банкінгу, онлайн-кредитування, інвестиційних платформ та фінансових технологій» [19]. За таких умов населення повинно володіти не лише базовими фінансовими знаннями, а й навичками фінансового планування, оцінки кредитних ризиків, управління борговим навантаженням та використання цифрових фінансових сервісів.

Одним із ключових напрямів підвищення фінансової грамотності населення є формування цілісної системи фінансової освіти. Важливе значення має інтеграція фінансової грамотності у систему загальної середньої, професійної та вищої освіти. Формування фінансових компетентностей повинно розпочинатися ще у шкільному віці, оскільки саме в цей період закладаються основи фінансової культури та поведінкових моделей особистості.

Доцільним є впровадження окремих навчальних курсів із фінансової грамотності, які повинні охоплювати питання: управління особистими фінансами, кредитування, заощаджень та інвестування, фінансового планування, страхування, податкової культури, цифрової фінансової безпеки, протидії фінансовому шахрайству (див. рис. 3.1).

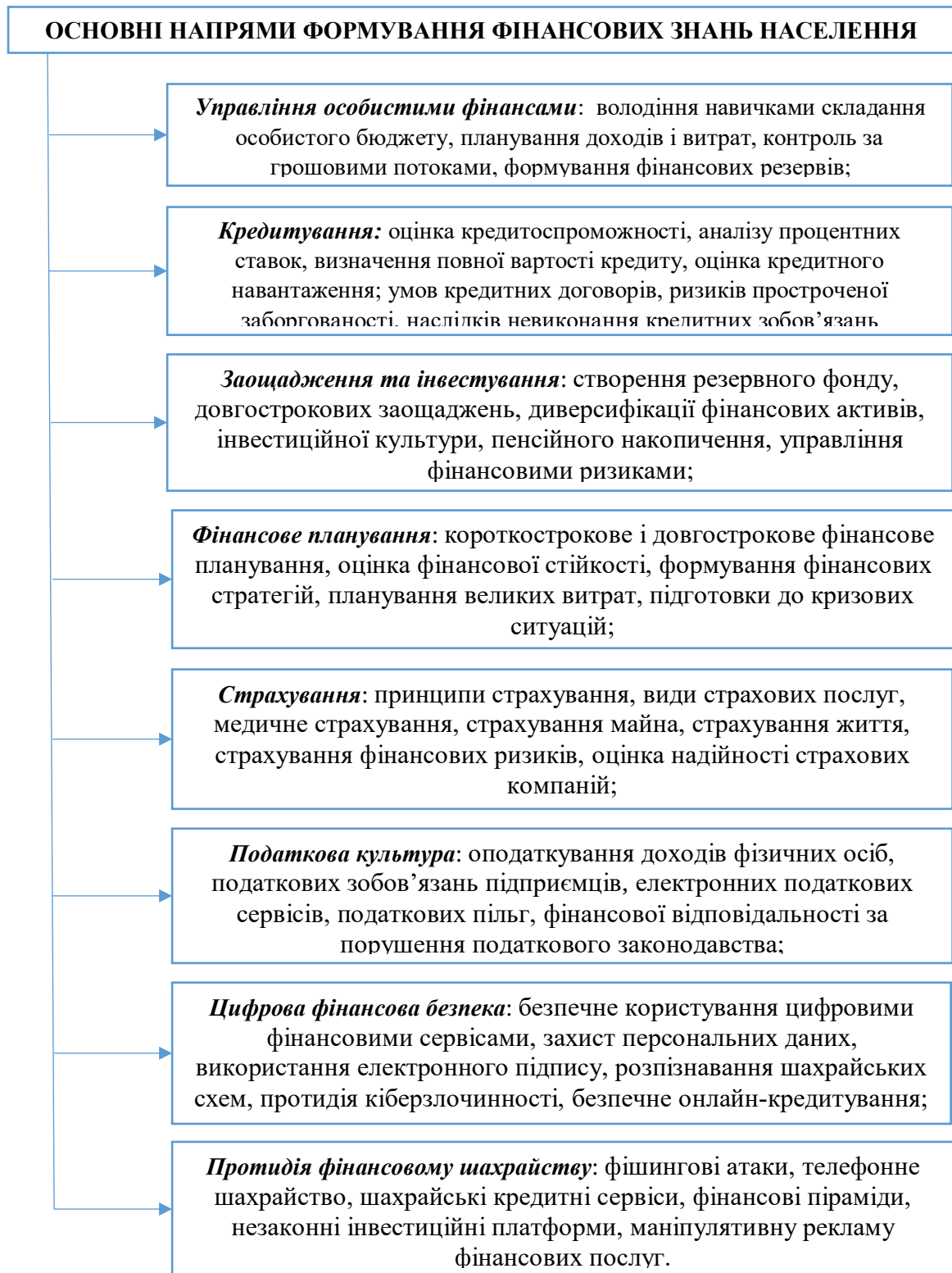

Рис. 3.1. Основні напрями формування фінансових знань громадян України

Примітка. Систематизовано самостійно

Доцільним є впровадження окремих навчальних курсів із фінансової грамотності, які повинні охоплювати комплекс практичних та поведінкових

аспектів управління особистими фінансами. Сучасна система фінансової освіти має бути орієнтована не лише на передачу теоретичних знань, а й на «формування фінансової культури, відповідальної кредитної поведінки та навичок прийняття обґрунтованих фінансових рішень» [30]. Одним із базових напрямів фінансової освіти повинно стати управління особистими фінансами. Населення повинно володіти навичками складання особистого та сімейного бюджету, планування доходів і витрат, контролю грошових потоків та формування фінансових резервів. Особливе значення має розвиток навичок раціонального споживання, оскільки саме невміння контролювати витрати часто стає причиною надмірної кредитної залежності населення. Навчальні програми повинні формувати у громадян розуміння необхідності фінансової дисципліни, пріоритетності базових витрат та важливості довгострокового фінансового планування.

Важливим компонентом фінансової грамотності є знання у сфері кредитування. «Значна частина населення користується банківськими кредитами, кредитними картками, розстрочками та послугами мікрофінансових організацій, однак не завжди усвідомлює реальну вартість позикових коштів та можливі ризики» [41]. Саме тому навчальні курси повинні включати питання: оцінки кредитоспроможності, аналізу процентних ставок, визначення повної вартості кредиту, оцінки кредитного навантаження, умов кредитних договорів, ризиків простроченої заборгованості, наслідків невиконання кредитних зобов'язань.

Особливу увагу доцільно приділяти розвитку навичок порівняння кредитних продуктів та оцінки прихованих комісій і штрафних санкцій. Населення повинно розуміти механізм нарахування складних процентів та усвідомлювати довгострокові наслідки необґрунтованого кредитування. Не менш важливим напрямом є формування культури заощаджень та інвестування. Значна частина українців орієнтована переважно на поточне споживання і не формує фінансових резервів. У результаті домогосподарства стають фінансово вразливими навіть до незначних економічних потрясінь. Тому система

фінансової освіти повинна формувати розуміння важливості: створення резервного фонду, довгострокових заощаджень, диверсифікації фінансових активів, інвестиційної культури, пенсійного накопичення, управління фінансовими ризиками.

Особливо актуальним є «ознайомлення населення з базовими інвестиційними інструментами: банківськими депозитами, державними облігаціями, страховими накопичувальними програмами, інвестиційними фондами та іншими фінансовими активами, що сприятиме розвитку довгострокового фінансового мислення та зниженню залежності населення від кредитних ресурсів» [45].

Важливим складником фінансової грамотності є фінансове планування. У сучасних умовах громадяни повинні вміти прогнозувати власні доходи та витрати, визначати фінансові цілі та оцінювати можливі фінансові ризики. Навчальні програми повинні формувати навички: короткострокового і довгострокового фінансового планування, оцінки фінансової стійкості, формування фінансових стратегій, планування великих витрат, підготовки до кризових ситуацій. Особливого значення фінансове планування набуває в умовах воєнної нестабільності, інфляції та нестабільності доходів населення. Саме фінансове планування дозволяє мінімізувати ризики надмірної заборгованості та забезпечити базову фінансову безпеку домогосподарств.

Вагомим елементом фінансової освіти є страхова грамотність. «Більшість населення України недостатньо обізнана щодо механізмів страхового захисту та можливостей мінімізації фінансових ризиків за допомогою страхових інструментів» [53]. Навчальні курси повинні охоплювати: принципи страхування, види страхових послуг, медичне страхування, страхування майна, страхування життя, страхування фінансових ризиків, оцінку надійності страхових компаній. Формування страхової культури сприятиме зниженню фінансової вразливості населення та підвищенню рівня фінансової стійкості домогосподарств.

Суттєве значення має розвиток податкової культури населення. Громадяни повинні розуміти механізми функціонування податкової системи, роль податків у формуванні державного та місцевих бюджетів, а також власну відповідальність як платників податків. Доцільним є включення до навчальних програм питань: оподаткування доходів фізичних осіб, податкових зобов'язань підприємців, електронних податкових сервісів, податкових пільг, фінансової відповідальності за порушення податкового законодавства. Підвищення рівня податкової культури сприятиме розвитку фінансової відповідальності громадян та формуванню довіри до системи публічних фінансів.

В умовах цифровізації економіки особливого значення набуває цифрова фінансова безпека. «Активне поширення мобільного банкінгу, онлайн-платежів, електронних гарантів та цифрових кредитних сервісів супроводжується зростанням кіберризиків та фінансового шахрайства» [39]. Саме тому населення повинно володіти навичками: безпечного користування цифровими фінансовими сервісами, захисту персональних даних, використання електронного підпису, розпізнавання шахрайських схем, протидії кіберзлочинності, безпечного онлайн-кредитування.

Особливо актуальною є проблема протидії фінансовому шахрайству. «Значна частина населення стає жертвами шахрайських схем через недостатній рівень фінансової та цифрової грамотності» [51]. Навчальні програми повинні формувати у громадян навички критичного аналізу фінансової інформації та розпізнавання ризикових фінансових пропозицій. Доцільним є ознайомлення населення з найбільш поширеними видами фінансового шахрайства: фішинговими атаками, телефонним шахрайством, шахрайськими кредитними сервісами, фінансовими пірамідами, незаконними інвестиційними платформами, маніпулятивною рекламою фінансових послуг. Особливо важливим є формування у населення відповідальної поведінки у цифровому фінансовому середовищі та навичок перевірки достовірності фінансової інформації.

Сучасна система фінансової освіти повинна мати комплексний характер та поєднувати економічні, поведінкові, цифрові й соціальні аспекти фінансової

грамотності. Її основною метою повинно стати формування фінансово відповідальної особистості, здатної приймати обґрунтовані фінансові рішення, ефективно управляти власними ресурсами та мінімізувати ризики надмірної кредитної залежності.

Особливу увагу необхідно приділяти практичному характеру фінансової освіти. Теоретичні знання повинні поєднуватися з формуванням навичок складання особистого бюджету, оцінки кредитного навантаження, аналізу фінансових договорів та прийняття відповідальних фінансових рішень. Суттєву роль у підвищенні фінансової грамотності населення повинні відігравати державні інституції, банківські установи, заклади освіти та громадські організації.

Необхідним є розвиток «загальнонаціональних інформаційних кампаній, просвітницьких програм, онлайн-платформ та безкоштовних освітніх курсів для населення різних вікових категорій. Особливого значення набуває підвищення фінансової грамотності соціально вразливих груп населення: молоді, осіб похилого віку, внутрішньо переміщених осіб, населення сільської місцевості, малозабезпечених домогосподарств» [27]. Саме ці категорії громадян найчастіше демонструють низький рівень фінансової обізнаності та є найбільш вразливими до ризиків фінансового шахрайства й надмірного кредитування.

Одним із важливих напрямів удосконалення кредитної поведінки населення є формування відповідального ставлення до використання кредитних ресурсів. Населення повинно усвідомлювати, що кредит є фінансовим інструментом, який потребує оцінки довгострокових наслідків та власної платоспроможності. Для формування відповідальної кредитної поведінки доцільним є: підвищення прозорості умов кредитування, спрощення фінансової інформації для споживачів, обов'язкове розкриття повної вартості кредиту, посилення захисту прав споживачів фінансових послуг, обмеження агресивної реклами швидких кредитів, посилення контролю за діяльністю мікрофінансових організацій.

Особливого значення набуває необхідність розвитку культури довгострокового фінансового планування. Значна частина населення України орієнтована на короткострокове споживання та використовує кредити для фінансування поточних потреб. Тому важливим напрямом є формування мотивації до заощаджень, створення фінансових резервів та відповідального управління доходами і витратами.

Позитивний ефект може забезпечити впровадження поведінкових фінансових інструментів («nudging»), які стимулюють населення до більш раціональної фінансової поведінки. Це можуть бути: автоматичні накопичувальні програми, нагадування про фінансові зобов'язання, візуалізація кредитного навантаження, калькулятори фінансових ризиків, цифрові інструменти бюджетування. Важливим напрямом є також розвиток фінансової інклюзії населення. Доступ громадян до банківських послуг, цифрових платіжних систем, страхових та інвестиційних продуктів сприяє формуванню більш високого рівня фінансової культури та підвищенню відповідальності у прийнятті фінансових рішень.

У сучасних умовах війни та економічної нестабільності особливого значення набуває формування фінансової стійкості домогосподарств. Для цього необхідно: «розвивати навички антикризового фінансового планування, формувати культуру фінансових резервів, підвищувати обізнаність щодо кредитних ризиків, стимулювати раціональне споживання, розвивати інвестиційну культуру населення» [42].

Підвищення фінансової грамотності населення повинно стати одним із пріоритетних напрямів державної соціально-економічної політики. Ефективна система фінансової освіти сприятиме: зниженню рівня проблемної заборгованості, формуванню відповідальної кредитної поведінки, зростанню рівня заощаджень населення, підвищенню фінансової безпеки домогосподарств, зміцненню довіри до фінансових установ, забезпеченню стабільності фінансової системи держави.

Таким чином, підвищення фінансової грамотності населення та вдосконалення кредитної поведінки є необхідною умовою формування фінансово стійкого суспільства. Реалізація комплексних освітніх, інституційних та поведінкових заходів сприятиме розвитку відповідальної фінансової культури населення, мінімізації кредитних ризиків та забезпеченню фінансової безпеки громадян України.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження визначено, що фінансова грамотність населення є важливою складовою формування ефективної моделі фінансової поведінки домогосподарств та одним із ключових чинників забезпечення фінансової безпеки держави. У сучасних умовах економічної нестабільності, поширення цифрових фінансових послуг і зростання кредитної активності населення рівень фінансової грамотності безпосередньо впливає на здатність громадян приймати обґрунтовані фінансові рішення, оцінювати кредитні ризики та забезпечувати власну фінансову стійкість.

Кредитна модель фінансової поведінки населення в Україні характеризується домінуванням споживчого кредитування, переважанням короткострокових кредитів та високою залежністю значної частини домогосподарств від позикових ресурсів. Аналіз динаміки банківського кредитування засвідчив стійке зростання обсягів кредитів, наданих домогосподарствам упродовж 2023–2025 рр., що свідчить про активізацію кредитної поведінки населення навіть в умовах воєнних та економічних викликів.

У структурі кредитного портфеля населення переважають споживчі кредити, частка яких перевищує 80 % усіх кредитів домогосподарствам, що підтверджує орієнтацію населення переважно на фінансування поточного споживання, а не довгострокових інвестиційних цілей. Дослідження строкової структури кредитів показало домінування короткострокового кредитування, що свідчить про поширення короткострокової фінансової моделі поведінки та недостатній рівень фінансового планування домогосподарств.

Аналіз сучасного стану фінансової грамотності населення України засвідчив недостатній рівень фінансової компетентності громадян. Значна частина населення не володіє базовими навичками оцінки кредитних ризиків, аналізу умов кредитування та управління особистими фінансами. Населення часто переоцінює власний рівень фінансової обізнаності, тоді як практичні

результати тестування демонструють низький рівень фінансових знань, особливо у сфері кредитування та інвестування.

Низький рівень фінансової грамотності сприяє поширенню ризикової кредитної поведінки населення. Домогосподарства з недостатнім рівнем фінансових знань значно частіше користуються послугами мікрофінансових організацій, допускають прострочення кредитних платежів, не аналізують повну вартість кредиту та потрапляють у «боргову пастку». Водночас фінансово грамотні громадяни демонструють більш відповідальну кредитну поведінку, здатність до фінансового планування та вищий рівень фінансової стійкості.

Важливими поведінковими детермінантами кредитної поведінки населення є короткострокова орієнтація на споживання, психологічна схильність до імпульсивних фінансових рішень, вплив реклами фінансових установ та низький рівень оцінки кредитних ризиків, що вказує на необхідність поєднання фінансової освіти з формуванням відповідальних поведінкових моделей населення.

У процесі дослідження обґрунтовано необхідність розвитку комплексної системи фінансової освіти населення, яка повинна охоплювати всі вікові та соціальні групи населення. Адже сучасна фінансова освіта повинна бути орієнтована не лише на передачу фінансових знань, а й на формування практичних навичок управління фінансами, критичного аналізу фінансової інформації та відповідальної кредитної поведінки.

З метою підвищення рівня фінансової грамотності населення та вдосконалення кредитної поведінки домогосподарств доцільно реалізувати такі пропозиції:

- інтегрувати фінансову грамотність у систему загальної середньої, професійної та вищої освіти;
- впровадити обов'язкові навчальні курси з управління особистими фінансами, кредитування, заощаджень та цифрової фінансової безпеки;
- посилити державні програми фінансової освіти населення та інформаційно-просвітницькі кампанії;

- забезпечити розвиток цифрової фінансової грамотності населення в умовах активного поширення онлайн-кредитування та цифрових банківських сервісів;
- підвищити рівень захисту прав споживачів фінансових послуг;
- удосконалити механізми розкриття повної вартості кредитів та умов кредитування;
- посилити контроль за діяльністю мікрофінансових організацій;
- обмежити агресивну рекламу швидких кредитів;
- стимулювати розвиток культури заощаджень та довгострокового фінансового планування;
- впроваджувати поведінкові фінансові інструменти, спрямовані на формування відповідальної кредитної поведінки населення.

Доцільним є також розвиток спеціалізованих цифрових платформ та мобільних застосунків із фінансової грамотності, які дозволять населенню:

- оцінювати кредитне навантаження;
- планувати особистий бюджет;
- аналізувати фінансові ризики;
- порівнювати кредитні продукти;
- формувати фінансові резерви.

Особливу увагу необхідно приділити підвищенню фінансової грамотності молоді, осіб похилого віку, внутрішньо переміщених осіб та населення сільської місцевості як найбільш фінансово вразливих категорій громадян. Реалізація запропонованих заходів сприятиме:

- підвищенню рівня фінансової культури населення;
- формуванню відповідальної кредитної поведінки;
- зниженню рівня проблемної заборгованості;
- зміцненню фінансової стійкості домогосподарств;
- підвищенню довіри населення до фінансової системи;
- забезпеченню фінансової безпеки держави.

Таким чином, підвищення фінансової грамотності населення та формування відповідальної кредитної поведінки є необхідною умовою забезпечення фінансової стабільності домогосподарств, ефективного функціонування фінансового ринку та сталого соціально-економічного розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Koval S., Melnychuk Yu. Financial literacy of Ukrainian households: current state and prospects for improvement. *Світ фінансів*. 2024. № 3. С. 40–52. DOI: 10.35774/sf2024.03.040.
2. Krysovaty A., Sydor I., Valihura V., Koval S., Yakovets T. Behavioral dimension of tax finance: the case of Ukraine. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2025. 6 (65).
3. Lusardi A. The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence. *Journal of Economic Literature*. 2014. Vol. 52(1). P. 5–44.
4. Lusardi A., Mitchell O. S. Financial Literacy and Retirement Planning in the United States. *Journal of Pension Economics and Finance*. 2011. Vol. 10, № 4. P. 509–525.
5. National Bank of Ukraine, USAID. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні: звіт за результатами дослідження. Київ, 2021.
6. OECD/INFE. OECD/INFE 2023 International Survey of Adult Financial Literacy. Paris : OECD Publishing, 2023.
7. Thaler R., Sunstein C. *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth, and Happiness*. Yale University Press. 2008.
8. World Bank, Financial Capability. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/820621553198979-FinancialCapability.pdf>
9. Бедзіль М. Б., Данилюк М. М., Дмитришин М. В. Формування шляхів підвищення фінансової грамотності молоді. *Економіка і суспільство*. 2025. Вип. 71. URL: <file:///C:/Users/ADMIN/Downloads/56151-10-20250325.pdf>
10. Геєнко М. М., Рибіна Л. О., Гузенко Т. С. Фінансова грамотність та професійний розвиток: ключові компоненти стратегії розвитку кадрового та інтелектуального потенціалу закладами вищої освіти. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-96>

11. Двадцять четверте загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни». Настрої та економічне становище населення (5–7 вересня 2023): Соціологічна група «РЕЙТИНГ». URL : <https://ratinggroup.ua/research/>
12. Заяць В. Фінансова поведінка домогосподарств у контексті розвитку резильєнтного розвитку. *Демографія та соціальна економіка*. 2024. № 1 (55). С. 41-59.
13. Канеман Д. Мислення швидке й повільне / пер. з англ. Київ : Наш Формат, 2017. 480 с.
14. Качула С. В., Лисяк Л. В., Терещенко Т. Є. Фінансова поведінка домогосподарств регіонів України як підґрунтя забезпечення їх стійкості в умовах економічної нестабільності. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 2 (82). С. 108-115.
15. Кириленко О. П., Коваль С. Л., Сидор І. П., Сидорчук А. А. Аналіз витрат як складова оцінки фінансового стану домогосподарств. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 3(44), 82–91. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.44.2022.3786>
16. Кириленко О., Гринчук М. Теоретичні основи заощаджень домогосподарств. XI Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія: збірник наукових праць. м. Тернопіль, 12 листопада 2025 року. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/49682c9f-5cfe-4869-926b=82>
17. Кізима Т.О. Доходи домогосподарств: інтерпретація сутності та проблеми детінізації. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону* : наук. зб. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2009. Вип. V, Т. 1. С. 274–280. URL : <https://kfin.pnu.edu.ua/arkhiv-zhurnalu/>
18. Кізима Т. О. Кредитна поведінка домогосподарств: структурно-аналітичний аспект. *Світ фінансів*. 2019. Вип. 1 (58). С. 7-18.
19. Кізима Т.О. Прагматика та перспективи трансформації заощаджень домогосподарств у інвестиції. *Економіка. Фінанси. Право*. 2010. Вип. 10. С. 22-26.

20. Кізима Т. О. Фінансова грамотність у професійній освіті: як створити власний стартап в освітньому середовищі. *Інноваційні процеси освітньої сфери України та країн центральної Європи: стан, проблеми і перспективи*. 2025. Вип. 12. С. 209-211.
21. Кізима Т. О., Вацик Я. В. Споживче кредитування домогосподарств в Україні: сучасні тенденції та загрози. *Актуальні питання фінансової теорії і практики*. Збірник матеріалів Дев'ятої заочно-дистанційної наукової конференції студентів і молодих вчених, м. Тернопіль, ЗУНУ, 14 квітня 2019 р. URL: https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user
22. Кізима Т. О., Гайнацька Ю. О. Споживчі сукупні витрати населення в Україні: структурно-аналітичний аспект. *Актуальні питання фінансової теорії і практики*. Збірник матеріалів Дев'ятої заочно-дистанційної наукової конференції студентів і молодих вчених, м. Тернопіль, ЗУНУ, 10 квітня 2022 р. Ч. 2.
23. Кізима Т., Лободіна З., Горин В., Кізима А. Поведінкові фінанси як методологічний концепт дослідження сфери публічних фінансів в Україні. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 4 (73). С. 8-21. URL : <https://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1555>
24. Кізима Т., Кізима А. Прагматика інвестування заощаджень домогосподарств в умовах повномасштабної війни в Україні. *Модерні фінанси: глобальні виклики і сучасні тренди*. Монографія / за ред. д.е.н., проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль: Економічна думка, 2024. 1011 с.
25. Кізима Т., Круп'як І., Коломийчук Н. Методика викладання фінансової грамотності у вищій школі: досвід та перспективи. *Світ фінансів*. 2020. Вип. 3 (64). С. 8-18.
26. Кізима Т., Лободіна З., Кізима А. Інвестування заощаджень домогосподарств у контексті впливу на функціонування публічних фінансів в умовах війни. *Світ фінансів*. 2023. Вип. 4. С. 52-67.

- 27.Кізима Т., Шаманська О. Фінансова грамотність населення і фінансова поведінка домогосподарств: аспекти взаємовпливу. *Світ фінансів*. 2014. Вип. 1. С. 16–26.
- 28.Коваль С. Л., Грицишина Л. І. Особливості формування фінансових ресурсів домогосподарств у сучасних умовах. *Світ фінансів*. 2020. № 4 (65). С. 131–143. DOI: 10.35774/sf2020.04.131. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1373>
- 29.Коваль С. Л., Сидор І.П. Фінансове забезпечення банківських послуг. *Агросвіт*. 2020. № 15. С. 30–35.
- 30.Коваль С.Л. Мотиви та потенційні ризики кредитної поведінки домогосподарств. *Ефективна економіка: електронне фахове видання*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.
- 31.Комарова О. О., Братченко Л. Є., Баюра В. І. Фінансова грамотність як чинник розвитку ринку освітніх послуг: методика викладання спецкурсу. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії і практики*. 2020. Вип. 87. С. 98-107.
- 32.Косточка О. О. Фінансова поведінка домогосподарств України. *Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського*. 2016. Випуск 11. С. 698-703.
- 33.Кредити, надані домашнім господарствам, за цільовим спрямуванням і строками погашення. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1
- 34.Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року. НБУ. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/strategy-fin-literacy>
- 35.НБУ/USAID, Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021 році. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf
- 36.Освітні кампанії. Центр фінансових знань НБУ «Талан». URL : <https://talan.bank.gov.ua/zahody#useful-resources>.

37. Освітньо-професійна програма «Фінансова грамотність». URL : https://www.wunu.edu.ua/opp/2024_OPP/magister/ffo/015.39_%20Fin_hramotnis_t_mah_2024.pdf.
38. Оцінка рівня фінансової грамотності українців (10-20 червня 2025 року). URL: https://womenua.today/wp-content/uploads/Report_2.07_fin.pdf
39. Приказюк Н., Ходаківська Ю. Цифрова фінансова грамотність: компоненти та методи підвищення. *Innovation and Sustainability*. 2023. № 2. С. 31–37. URL: <https://doi.org/10.31649/ins.2023.2.31.37>.
40. Ребуха Л.З., Кізима Т.О., Письменний В.В. Значимість інтерактивних та практико-зорієнтованих ігор у процесі викладання фінансової грамотності в закладах освіти. *Ukrainian Journal of Education Studies and Information Technology*. 2020. Vol. 8. №4. Р. 38-51.
41. Сидор І. П. Домінанти впливу макроекономічних показників на добробут нації. *Економіка та суспільство*. 2018. Випуск 16. Електронне наукове фахове видання. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal-16>. С. 795-802.
42. Сидор І. П. Організаційно-педагогічні умови дозвілєвої діяльності студентів у педагогічних коледжах Великої Британії: автореф. ...канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Тернопіль, 2010. 21 с.
43. Сидор І. П. Організація діяльності та фінансове забезпечення закладів професійно-технічної освіти в Україні. *Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції*. 2011. № 3. С. 156-168.
44. Сидор І. П. Позикові фінанси через призму поведінкового підходу у публічних фінансах. *Світ фінансів*. Вип. 3 (84). С. 40-60.
45. Сидор І. П. Фінансова політика держави: теоретичні аспекти та практична реалізація в Україні. *Світ фінансів*. 2009. № 4. С. 44-53.
46. Сидор І. П., Віятик І. В. Фінансове консультування та його вплив на зростання суспільного добробуту населення. *Світ фінансів*. 2021. № 4. С. 88-103.
47. Сидор І. П., Горин В. П., Федак Ю. С., Сидор Т. І. Поведінкові контури теоретичної конструкції публічних фінансів. *Бізнес Інформ*. 2025. №2. С. 377–392. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2025-2-377-392>

- 48.Сидор І. П., Коваль С. Л. Потенційні можливості зростання фінансових ресурсів домогосподарств в Україні та їх вплив на рівень життя населення. *Регіональна економіка та управління*. 2019. № 3 (25). С. 92-96.
- 49.Сидор І. П., Петрушка О. В. Заощадження в системі інвестиційних ресурсів домогосподарств України. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 35. С. 405-410. doi.org/10.32843/infrastruct35-64
- 50.Сидор І. П., Федак Ю. С. Фінансове забезпечення реалізації державної соціальної політики в контексті сучасних викликів у сфері публічних фінансів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2025. № 10. С. 122-129. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/54499>
- 51.Сидор І. П., Федак Ю. С., Білик В. Т. Державна фінансова політика як інструмент забезпечення соціального розвитку України: виклики, тенденції та пріоритети модернізації. *Економіка і суспільство*. 2025. № 80. С.
- 52.Сидор І., Сидор Т. Фінансова безпека країни через призму фінансової грамотності громадян. *Світ фінансів*. 2024. Випуск 4. С. 60-74.
53. Талер Р. Поведінкова економіка. Як емоції впливають на економічні рішення / пер. з англ. Київ : Наш Формат, 2018. 464 с.
- 54.Фінансово-економічна грамотність: підручник. У 2 ч. Ч.1. Основи національної економіки, економіка регіонів та фінансової системи України / за ред.: О. Б. Жихор, О. В. Димченко; [авт. кол.: Жихор О. Б., Димченко О. В., Верхоглядова Н. І. та ін.]; Київ: Кондор, 2017. 1024 с.
- 55.Шиллер Р. Ірраціональний оптимізм. Як безрозсудна поведінка керує ринками / пер. з англ. Київ : Наш Формат, 2019. 520 с.
- 56.Юрій С. І., Кізима Т. О. Фінансова грамотність населення в діалектиці сучасних освітніх тенденцій. *Фінанси України*. 2012. № 2. С. 16–25.